

JANOV KULT U DALMACIJI¹

U Janovoj bibliografiji najviše jedinica zauzimaju teološke i filološke studije, ali i radovi iz stare povijesti pri čemu su se autori služili i podacima iz epigrafije i numizmatike. U istraživanjima je, među ostalim, uočeno i to da se u rimskoj provinciji Dalmaciji Janov kult osobito štovao. Želeći pobliže osvijetliti tu davno iznesenu postavku, naše je istraživanje kulta ovog rimskog božanstva bilo najprije usredotočeno na njegove tragove u Dalmaciji. Tako je ustanovljeno da iz te provincije potječe devetnaest (19) spomenika, koji su stručnoj javnosti sumarno prikazani u obliku postera. Istovremeno su se prikupljali i podatci o Janovim spomenicima s područja cijeloga Rimskog Carstvu. Rezultati tih istraživanja su predstavljani na međunarodnom skupu, a poslije toga i objavljeni. Tom je prilikom utvrđeno da iz Sjeverne Afrike potječe devet (9) spomenika s posvetom Janu, iz Dakije četiri (4), iz Italije dva (2) te po jedan iz Galije i Norika. Ti zanimljivi rezultati potaknuli su nas na daljnja istraživanja s ciljem otkrivanja mogućih razloga izuzetnog štovanja Janova kulta u Dalmaciji, iz koje, kako je naglašeno, od ukupno trideset i šest (36) poznatih posveta tom božanstvu pronađenih na područjima nekadašnjeg Carstva, potječe čak njih devetnaest (19).

Cljučne riječi: Jan, rimski kultovi, Dalmacija

THE CULT OF JANUS IN DALMATIA¹

Theological and philological studies, as well as works on ancient history (including information from epigraphy and numismatics) account for most of the bibliographic units dedicated to Janus. Research has established, among other things, that the cult of Janus was particularly widespread in the Roman province of Dalmatia. In order to shed more light on this hypothesis, made long ago, our research of this Roman deity's cult was primarily focused on its traces in Dalmatia. Thus, it was established that nineteen (19) monuments, jointly presented to the expert community on a poster, originated from the province. However, information on Janus-related monuments from all over the Roman Empire was gathered at the same time. It was established that nine (9) monuments dedicated to Janus came from North Africa, four (4) from Dacia, two (2) from Italy, and one from Gaul and Noricum, respectively. These interesting results encouraged us to undertake further research in order to define the reasons for this unprecedented worship of the cult of Janus in Dalmatia, from where, as said above, come as many as nineteen (19) out of thirty-six (36) known monuments dedicated to this deity found in the territories of the former Empire.

Key words: Janus, Roman cults, Dalmatia

1 Ovaj rad je napisan u sklopu projekta 6505 Hrvatske zaklade za znanost.

1 This paper was written as part of the Project 6505 of the Croatian Science Foundation.

UVOD

O rimskom bogu Janu postoji opsežna bibliografija koja se u modernoj znanosti stvarala od 1858. g. kada je L. Preller objavio studiju o rimskoj mitologiji, W. H. Roscher *Leksikon grčke i rimske mitologije*, a Ch. Daremberg i E. Saglio počeli uređivati i objavljuvati i danas slavni *Rječnik grčkih i rimskih starina*.² Pregledavajući dotičnu bibliografiju, može se lako uočiti da najveći broj jedinica zauzimaju teološke i filološke studije, kao i radovi iz stare povijesti pri čemu su se uvijek iznova, ali s novim idejama, interpretirali antički literarni izvori.³ Tako se pomoću njih analiziralo Janovo porijeklo, odnosno geneza njegova kulta, njegovo mjesto i uloga u rimskoj religiji, kao što se pokušalo odgonetnuti i narav njegova kulta. Iz tog se razloga raspravljalo i o njegovim kulturnim epitetima, poveznicama s drugim božanstvima, kao što se analizirao i politički kontekst kada su pojedini carevi isprovocirali oživljavanje kulta. Poneki su se stručnjaci bavili i ikonografijom Janovih prikaza na novcu i medaljama.⁴

U spomenutoj znanstvenoj literaturi odavno je uočeno i to da je u rimskoj provinciji Dalmaciji Janov kult bio naročito popularan,⁵ pa je i naše zanimanje za ovo božanstvo najprije bilo usredotočeno na prikupljanje svih dostupnih podataka o tom kultu u Dalmaciji, koji su potom stručnoj javnosti bili prikazani u obliku postera na međunarodnom znanstvenom skupu.⁶ Zanimljivi rezultati proizašli iz dotičnog rada naveli su nas na istraživanje Janovih spomenika s područja cijeloga Rimskog Carstva, te je tako - komparativnom analizom - moglo biti utvrđeno da je u Dalmaciji Janov kult bio osobito raširen.⁷ Naime, ustanovljeno je postojanje ukupno trideset i šest (36) spomenika Janova kulta u različitim dijelovima Carstva, od kojih međutim čak njih devetnaest (19) potječe iz Dalmacije, dok ih je devet (9) iz Sjeverne Afrike, četiri (4) iz Dakije, dva (2) iz Italije te po jedan iz Galije i Norika.⁸

Taj važni podatak potaknuo nas je na daljnja istraživanja u kojima smo pokušali ustanoviti moguće razloge tog izuzetnog štovanja Janova kulta u Dalmaciji, odnosno, preciznije rečeno, na području koji su nastavali Liburni, odakle i potječe najveći broj posveta. S tim smo ciljem kataloški organizirali i prikazali sve do danas poznate spomenike iz rimske provincije Dalmacije.

INTRODUCTION

In modern science, the ample bibliography on the Roman deity Janus started generating in 1858, the year when L. Preller's study on Roman mythology and W. H. Roscher's *Lexicon of Greek and Roman Mythology* were published and when Ch. Daremberg and E. Saglio started editing and publishing their – still famous – *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*.² An analysis of this bibliography clearly indicates that theological and philological studies and works on ancient history account for most of its units; literary sources from the antiquity are very often reinterpreted in them – with new ideas, naturally.³ For example, they were used for analyzing the origin of Janus and the genesis of his cult, his place and role in the Roman religion, and for trying to understand the nature of his cult. The analysis included discussions on his cult epithets, links with other deities, as well as the political context of the provoked revivals of the cult by individual emperors. Some experts studied the iconography of Janus's depictions on coins and medals.⁴

As the above mentioned scientific literature has long realized the particular popularity of the cult of Janus in the Roman province of Dalmatia,⁵ our interest in this deity was also primarily focused on gathering of every available piece of information about this cult in Dalmatia, which were later presented to the expert community in the form of poster at an international conference.⁶ The interesting results of the said paper induced our research of Janus's monuments from throughout the Roman Empire, enabling us – by means of a comparative analysis – to establish that the Janus's cult was particularly widespread in Dalmatia:⁷ out of thirty-six (36) monuments related to the cult of Janus found in various parts of the Empire, as many as nineteen (19) of them originate from Dalmatia. Nine (9) come from North Africa, four (4) from Dacia, two (2) from Italy, and one from Gaul and Noricum, respectively.⁸

This important fact made us carry out further research in order to try to define possible reasons for this unprecedented worship of the cult of Janus in Dalmatia, or – more precisely – in the region inhabited by the Liburni, where most of the inscriptions dedicated to him come from. To this end, we have catalogued and presented all such monuments from the Roman province of Dalmatia known so far.

2 L. Preller, 1865, 148-165; W. H. Roscher 1894, 13-55; J. Toutain, 1881-1929, 619-615. Već su se ovi najraniji autori referirali na brojne antičke literarne izvore o Janu.

3 J. S. Spejser, 1892, 1-47; G. Wissowa, 1971, 107, bilj. 1; G. Capdeville, 1973, 410, bilj. 1.

4 U radu R. Turcana 1981, 374-402, navedena je (kao i kod E. Simon, 1990, 618-623) opsežna bibliografija radova o Janu.

5 R. Marić, 1933; J. Medini, 1973; 1976, 190-91; S. Nemeti, 2004, 91-101; Ž. Miletić, 2009, 69-72; M. Sanader, 2008, 157-186; D. Demicheli, 2011, 69-97; M. Sanader – M. Milićević Bradač – D. Demicheli, 2012; M. Sanader, 2015, 139-147.

6 M. Sanader – M. Milićević Bradač – D. Demicheli, 2012.

7 M. Sanader, 2015, 139-147.

8 M. Sanader, 2015, 139-147.

2 L. Preller, 1865, 148-165; W. H. Roscher 1894, 13-55; J. Toutain, 1881-1929, 619-615. These earliest authors also made references to the numerous literary sources on Janus from the antiquity.

3 J. S. Spejser, 1892, 1-47; G. Wissowa, 1971, 107, footnote 1; G. Capdeville, 1973, 410, footnote 1.

4 In his work, R. Turcan, 1981, 374-402 gives extensive bibliography of works on Janus (and so does E. Simon, 1990, 618-623).

5 R. Marić, 1933; J. Medini, 1973; 1976, 190-91; S. Nemeti, 2004, 91-101; Ž. Miletić, 2009, 69-72; M. Sanader, 2008, 157-186; D. Demicheli, 2011, 69-97; M. Sanader – M. Milićević Bradač – D. Demicheli, 2012; M. Sanader, 2015, 139-147.

6 M. Sanader – M. Milićević Bradač – D. Demicheli, 2012.

7 M. Sanader, 2015, 139-147.

8 M. Sanader, 2015, 139-147.

KATALOG SPOMENIKA JANOVA KULTA

U katalogu obrađujemo devetnaest posveta Janu koje smo prikazali po zemljopisnom položaju mjesta pronalaska i to od zapada prema istoku provincije. Na kraju kataloga smjestili smo četiri posvete za koje nije pouzdano utvrđeno, nego tek možemo pretpostaviti, da su bile namijenjene Janovu kultu. Prikupljeni podaci o spomenicima organizirani su u jedinice, pri čemu smo se u donošenju literature i komentaru služili bibliografskim kraticama koje su objašnjene u listi kratica i listi literature. Spomenici su, osim onih koji za sada važe kao nestali, dokumentirani i uz pomoć slikovnoga materijala.⁹ Pri prezentiranju transkripcije i restitucije natpisnih tekstova uspoređivali smo podatke iz poznatih korpora i baza podataka: *Corpus Inscriptionum Latinarum III (CIL)*, *Epigraphische Datenbank Heidelberg (EDH)*, *Epigraphische Datenbank Claus/Slaby (EDCS)*, te smo kad konzultirali, ako postoje, i druge prijedloge čitanja iz stručne literature, odakle su - u komentarima - i preneseni prijedlozi za datacije spomenika.

1. Žrtvenik (Sl. 1)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Lapidarij Narodnog muzeja u Labinu, nema

Mjesto nalaza: Labin

Dimenzije: širina 25 cm, visina 27 cm, dubina 17,5 cm.

Veličina slova: 4 cm.

Opis: Izrađen je od vapnenca te vrlo oštećen. Nedostaje mu krunište, gornji dio natpisnoga polja i postolje.

[-----]

CRONVS

IANO PATRI

V S

[--]/cronus/ Iano Patri/ v(otum) s(olvit)

Literatura: CIL III 10072; Corelli 1937, br. 32; Medini 1973, 106, bilj. 89; Kurilić 1999, br. 2431; Jurkić 2005, 136; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 10; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 061807; EDCS-30400616

Komentar: Žrtvenik je 1885. godine pronađen u okolici Labina. Kurilić drži da je dedikant bio grčkog porijekla. Zović i Kurilić datiraju spomenik u rani principat.

2. Žrtvenik (Sl. 2)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Lapidarij crkve starog svetog Jurja u Plominu; inventarne oznake nema

Mjesto nalaza: Plomin

Dimenzije: širina 27 cm, visina 36 cm, dubina 26 cm.

⁹ Zahvaljujem dr. sc. Korneliji Giunio na kolegijalnoj pomoći pri sakupljanju fotografija Janovih spomenika iz Arheološkoga muzeja u Zadru; zahvaljujem voditelju Narodnoga muzeja u Labinu Vedranu Kosu koji nam je omogućio uvid i fotografiranje nekih od Janovih spomenika.

THE CATALOGUE OF THE MONUMENTS RELATED TO THE CULT OF JANUS

The catalogue analyzes nineteen inscriptions dedicated to Janus, presented geographically, by the sites they were found on, from the west to the east of the province. At the end of the catalogue, the four inscriptions we can only assume were dedicated to the Janus cult are analyzed. The information on the monuments is organized in units and the bibliographic abbreviations used in their description and related literature are explained in the list of abbreviations and in the list of literature. Except for those considered missing for now, the monuments are also illustrated.⁹ When presenting the transcriptions and restorations of the inscriptions, we compared them with the well-known corpuses of texts and databases: *Corpus Inscriptionum Latinarum III (CIL)*, *Epigraphische Datenbank Heidelberg (EDH)* and *Epigraphische Datenbank Claus/Slaby (EDCS)*. Where available, we also used other suggested interpretations from literature, from where – in comments – the proposed dating of the monuments has been taken.

1. Altar (Fig. 1)

Slika 1. Žrtvenik, Lapidarij Narodnog muzeja u Labinu

Figure 1. Altar, Stone Monument Collection of National Museum Labin

Arhiv projekta Rimski legijski logori u Hrvatskoj, 2012/6926 / Archives of the research project Roman legionary camps in Croatia, 2012/6926

Place of keeping and Inv. No: Stone Monument Collection of National Museum Labin, none

Site: Labin

Dimensions: width 25cm, height 27cm, depth 17.5cm.

Size of letters: 4cm.

Description: Made of limestone, very damaged. Crown, upper portion of inscription field and pedestal missing.

⁹ I am using the opportunity to express my gratitude to Dr. Kornelija Giunio for helping me compile the photographs of Janus monuments from the holdings of Archaeological Museum Zadar; I am also very grateful to Mr. Vedran Kos, director of the National Museum Labin, for offering me an insight into some of Janus's monuments and letting me photograph them.

Slika 2. Žrtvenik, Lapidarij crkve starog svetog Jurja u Plominu
Figure 2. Altar, Stone monument collection of St. George's Church in Plomin

Arhiv projekta Rimski legijski logori u Hrvatskoj, 2012/6825 / Archives of the research project Roman legionary camps in Croatia, 2012/6825

Veličina slova: 1 red: 5 cm; 2 red: 4 cm.

Opis: Izrađen je od vapnenca te djelomično oštećen. Nedostaje mu i dio kruništa.

IANO
PATRI
Iano / Patri

Literatura: CIL III 3030; Medini 1973, 106, bilj. 90; Kurilić 1999, 2295; Zović – Kurilić 2015, kat. br.16; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 061842; EDCS-28400286.

Komentar:

Zović i Kurilić datiraju spomenik u vrijeme ranoga principata.

3. Graditeljski natpis? Baza spomenika?

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: nepoznato, nema

Mjesto nalaza: nepoznato

Dimenzije: nepoznate

Veličina slova: nepoznata

Opis: Spomenik je izgubljen.

IANO AVG
SACRUM

[-----]

CRONVS
IANO PATRI
V S

[--]/cronus/ Iano Patri/ v(otum) s(olvit)

Literature: CIL III 10072; Corelli 1937, No. 32; Medini 1973, 106, footnote 89; Kurilić 1999, No. 2431; Jurkić 2005, 136; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 10; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 061807; EDCS-30400616

Comment: The altar was found near Labin in 1885. In Kurilić's opinion, the dedicant was of Greek origin. Zović and Kurilić date the monument to the early Principate.

2. Altar (Fig. 2)

Place of keeping and Inv. No.: Stone monument collection of St. George's Church in Plomin; no Inv. No.

Site: Plomin

Dimensions: width 27cm, height 36cm, depth 26cm.

Size of letters: first line: 5cm; second line: 4cm.

Description: Made of limestone, partly damaged. Part of crown missing.

IANO
PATRI
Iano / Patri

Literature: CIL III 3030; Medini 1973, 106, footnote 90; Kurilić 1999, 2295; Zović – Kurilić 2015, Cat. No.16; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 061842; EDCS-28400286.

Comment:

Zović and Kurilić date the monument to the early Principate.

3. Builders' inscription? Monument base?

Place of keeping and Inv. No.: unknown, none

Site: unknown

Dimensions: unknown

Size of letters: unknown

Description: Monument is lost.

IANO AVG
SACRUM
CINIVS GENIAL
IS PRO SALVTE O
5 RDINIS SVI ET CIVI
VM SVORVM SI
MVLACRVM EI
REFORMAVIT AD
QVE RESTITVID

*Iano Aug(usto) / sacrum / Cinius Genial/is pro salute o/
rdinis sui et civi/um suorum si/mulacrum <e=T>i / reformavit
a<t=D>/que restitui<t=D>*

CINIVS GENIAL
IS PRO SALVTE O
5 RDINIS SVI ET CIVI
VM SVORVM SI
MVLACRVM EI
REFORMAVIT AD
QVE RESTITVID

*Iano Aug(usto) / sacrum / Cinius Genial/is pro salute o/
rdinis sui et civi/um suorum si/mulacrum <e=T>i / reformavit
a<t=D>/que restitui<t=D>*

Literatura: Lucić 1673, 24, br. 15; Cyriacus 1700, br. 10; Ruić 1780, 297; *CIL* III 2969; ILS 3321; Medini 1973, 106, bilj. 88; Kurilić 2002, 227, br. 37; Kurilić 1999, 2276; Zović – Kurilić 2015, 499–450, IV; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 060340; EDCS-28400225.

Komentar: Natpis je već bio poznat i Ivanu Luciću Trogiraninu i Cirijaku iz Ankone.¹⁰ Mjesto njegova nalaza nije sigurno, Cirijak spominje Nin, ali se spominje i selo Vlašići na Pagu jer, kako piše paški bilježnik i povjesničar Ruić, natpis poslije 1796. biva razbijen i uzidan u jednu grobnicu na vlašićkom groblju.¹¹ Tim je natpisom dokumentirano da je Cinije Genijal obnovio svetište i Janov kip za zdravlje svog *orda* i svojih građana. Nije, međutim, jasno je li Cinije Genijal obnašao neku magistraturu i, ako jest, gdje je to bilo.

Zanimljiva je obavijest o tome da se Janovo svetište s kipom moralo obnoviti. Logičan zaključak je da je ono funkcioniralo već neko vrijeme i prije toga, budući da mu je bila potrebna obnova. Također, ako prihvatimo dataciju spomenika u rani principat, kako su odredile Zović i Kurilić, to može ukazivati na vrlo rano vrijeme dolaska Janova kulta u Ilirik.

4. Žrtvenik (Sl. 3)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7291

Mjesto nalaza: Nadin

Dimenzije: visina 73 cm, širina 32 cm, dubina 25 cm.

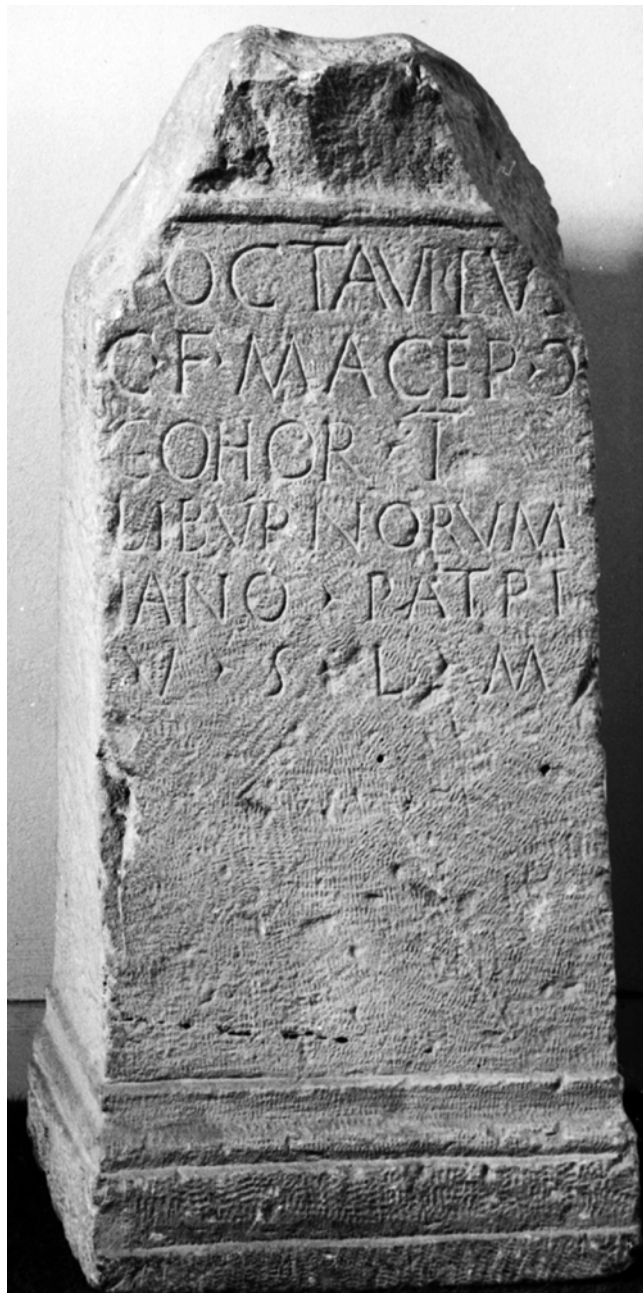
Veličina slova: visina slova u prvom retku: 4 cm, drugom i trećem: 3,6 cm, četvrtom i petom: 2,7 cm te u šestom retku: 2,9 cm.

Opis: Žrtvenik je izrađen od vapnenca. Postolje se sastoji od tri profilirana članka. Krunište, koje je danas većim dijelom oštećeno, bilo je odijeljeno od natpisnoga polja vrlo uskom profilacijom. Natpis je u šest redova s rustično ispisanim slovima različite veličine. Kraj drugoga retka završava obrnutim slovom C.

[-] OCTAVIVS
C F MACER O

Literature: Lucić 1673, 24, No. 15; Cyriacus 1700, No. 10; Ruić 1780, 297; *CIL* III 2969; ILS 3321; Medini 1973, 106, footnote 88; Kurilić 2002, 227, No. 37; Kurilić 1999, 2276; Zović – Kurilić 2015, 499 – 450, IV; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 060340; EDCS-28400225.

Comment: Ivan Lucić of Trogir and Ciriaco of Ancona were already familiar with this inscription.¹⁰ The site where it was found is uncertain: Ciriaco mentions both Nin and the village of Vlašići on the island of Pag because, according to the Pag notary and historian Ruić, it was broken sometime

Slika 3. Žrtvenik, Arheološki muzej Zadar (A7291)
Figure 3. Altar, Archaeological Museum Zadar (A7291)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

10 http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10211610_00012.html

11 M. L. Ruić, 1780; O Ruiću v. opširnije kod: M. Katić Piljušić, 2004, 307-324.

10 http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10211610_00012.html

COHOR I
LIBVRNORVM
IANO PATRI
V S L M

[-]Octavius / C(ai) f(i)lius Macer c(enturio) / cohor(tis) I /
Liburnorum / Iano patri / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literatura: Betz 1946, br.3; AE 1950, 00111; ILJug 1963, 208; Wilkes 1969, 473; Medini 1973, 106, bilj. 84, tabla XIII, sl. 1; Spaul 2000, 301 i 537; Kurilić 1999, kat. br. 2619; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 93; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 021805; EDCS-10000299.

Komentar: Žrtvenik je 1908. godine pronađen na lokalitetu Gradina u Nadinu. O natpisu se još raspravlja u literaturi jer je dedikant bio pripadnik I. kohorte Liburna koja se inače spominje samo na ovom mjestu, a u izvorima nema podataka o njoj. Razlog raspuštanja kohorte istraživači vide u formiranju nove, ovoga puta dalmatinske kohorte.¹² Slijedom toga spomenik bi se mogao datirati na sam početak Augustove vladavine, što bi ovaj žrtvenik moglo činiti najstarijom posvetom Jana u Dalmaciji.

Zović i Kurilić datiraju spomenik u rani principat.

5. Žrtvenik (Sl. 4)

Slika 4. Žrtvenik, Arheološki muzej Zadar (A7322)

Figure 4. Altar, Archaeological Museum Zadar (A7322)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

after 1796 and built into a tomb at the Vlašić cemetery.¹¹ According to the inscription, Cinius Genialis renewed the shrine and Janus's statue in order to plead for the health of his *ordo* and his fellow citizens. However, it is not clear whether Cinius Genialis was a magistrate and, if he did, where was that.

The interesting information here is the fact that the Janus's shrine had to be renewed because it is only logical to conclude that it had been in use for some time before the renewal. This – provided we accept Zović and Kurilić's dating of the monument to the early Principate – could indicate that the cult of Janus came to Illyricum very early.

4. Altar (Fig. 3)

Place of keeping and Inv. No: Archaeological Museum Zadar, A7291

Site: Nadin

Dimensions: height 73cm, width 32cm, depth 25cm.

Size of letters: height of letters in first line: 4cm, in second and third lines: 3.6cm, in fourth and fifth lines: 2.7cm, and in sixth line: 2.9cm.

Description: The altar is made of limestone. The pedestal consists of three molded sections. The crown, now largely damaged, was separated from the inscription field with a very narrow molding. The inscription's rustic letters are of various size, written in six lines. The second line ends with an inverted C.

[-] OCTAVIVS
C F MACER ◊
COHOR I
LIBVRNORVM
IANO PATRI
V S L M

[-]Octavius / C(ai) f(i)lius Macer c(enturio) / cohor(tis) I /
Liburnorum / Iano patri / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literature: Betz 1946, No.3; AE 1950, 00111; ILJug 1963, 208; Wilkes 1969, 473; Medini 1973, 106, footnote 84, Table XIII, Fig. 1; Spaul 2000, 301 i 537; Kurilić 1999, Cat. No. 2619; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 93; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 021805; EDCS-10000299.

Comment: The altar was found on the Gradina site near Nadin in 1908. The inscription is still being debated because its dedicant was a member of the I Cohort of the Liburni, which is only mentioned in this place; no other sources mention it. Researchers believe that the cohort was disbanded because a new one – a Dalmatian cohort – was about to be founded.¹² Based on this, the monument could be dated to the very beginning of the reign

12 A. Betz, 1946, 77; J. J. Wilkes, 1969, 473; J. Spaul, 2000, 301.

11 M. L. Ruić, 1780; See more on Ruić in: M. Katić Piljušić, 2004, 307-324.

12 A. Betz, 1946, 77; J. J. Wilkes, 1969, 473; J. Spaul, 2000, 301

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7322

Mjesto nalaza: Nadin

Dimenzije: visina 25,5 cm, širina 12 cm, dubina 9 cm.

Veličina slova: u prvom redu: 2,9 cm, u drugom: 2,3 cm, a u trećem: 2,4 cm.

Opis: Žrtvenik je imao uobičajeni arhitektonski raspored s postoljem, kruništem i užim natpisnim poljem, ali je, nažalost, tek djelomično sačuvan. Postolje mu je otučeno kao i krunište, ali se ipak razabire da su imali po tri članka. Profilacija kruništa nešto je bolje očuvana. Sačuvano je i natpisno polje, dimenzija 8,4 cm x 12,6 cm, na kojemu je posveta uklesana vrlo rustičnim slovima u tri reda. U trećem redu nedostaju dva prva slova.

L SIIN

P IANO

[] L M

L(ucius) S(i) (=e) n(tius?) / p(at)ri lano / [v(otum) s(olvit)] l(ibens) m(erito)

Literatura: Suić 1952, 214., br. 37; Medini 1973, 106, bilj. 84; ILJug 1978, 870; Kurilić 1999, kat. br. 2644; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 94; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 034505; EDCS-10000881.

Komentar: Žrtvenik je pronađen 1913. godine na Gradini u Nadinu. M. Suić ne daje rješenje imena dedikanta, J. Medini misli da je Silvan, a Šašel da je L. Sen(tius). Zović i Kurilić također ne donose rješenje imena, ali datiraju spomenik u rani principat.

6. Žrtvenik (Sl. 5)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar

Mjesto nalaza: Nadin

Dimenzije: visina 81 cm, širina 36 cm, dubina 28 cm.

Veličina slova: u trećem redu: 2,2 cm, u četvrtome: 2,8 cm, a u petom 3 cm.

Opis: Žrtvenik je izrađen od vapnenca, a gornji dio natpisnoga polja i krunište nije sačuvano.

[]

A[]

RAECI F TVR[]

T OCTAVIVS

C F LABIAVS

IAN PATRI

V S L M

[A[3] / Raeci f(i)lius Turio / T(itus) Octavius / C(ai) f(i)lius Labiav(us) / Ian(o) Patri / v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito)

Literatura: Medini, 1973, 106, bilj. 84, tabla XIII, sl. 2; A. Kurilić 2002, 130; Kurilić 1999, br. 2877; Zović – Kurilić 2015,

of Augustus, which would make it the oldest monument dedicated to Janus in Dalmatia. Zović and Kurilić date the monument back to the early Principate.

5. Altar (Fig. 4)

Place of keeping and Inv. No: Archaeological Museum Zadar, A7322

Site: Nadin

Dimensions: height 25.5cm, width 12cm, depth 9cm.

Size of letters: in first line: 2.9cm, in second line: 2.3cm, in third line: 2.4cm.

Description: The altar had a regular architectural pattern with a pedestal, crown and a narrow inscription field. Unfortunately, it is only partly preserved. The pedestal is beaten off and so is the crown. However, we can tell each of them had three sections. The crown's molding is somewhat better preserved. The inscription field, 8.4cm x 12.6cm, is also preserved. The inscription in it is carved in very rustic letters in three lines. The first two letters in the second line are missing.

L SIIN

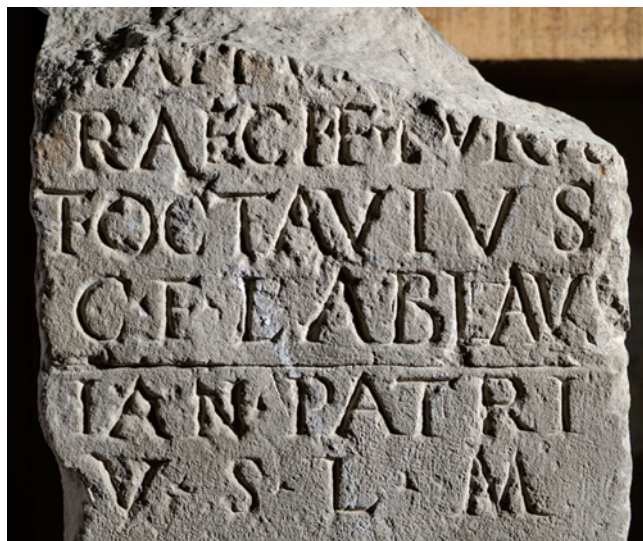
P IANO

[] L M

L(ucius) S(i) (=e) n(tius?) / p(at)ri lano / [v(otum) s(olvit)] l(ibens) m(erito)

Literature: Suić 1952, 214., No. 37; Medini 1973, 106, footnote 84; ILJug 1978, 870; Kurilić 1999, Cat. No. 2644; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 94; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 034505; EDCS-10000881.

Comment: The altar was found on Gradina site in Nadin in 1913. While M. Suić does not specify the dedicant's name, J. Medini thinks it is Silvanus and Šašel believes it is

Slika 5. Žrtvenik, Arheološki muzej Zadar
Figure 5. Altar, Archaeological Museum Zadar

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

kat. br. 97; Sanader 2015, 141, bilj. 30; EDCS-63400120; Lupa 23135.

Komentar: Žrtvenik je 1922. g. pronađen u Nadinu. Kurilić misli da bi dedikant mogao biti domaćega podrijetla. Zović i Kurilić datiraju spomenik u vrijeme ranoga principata.

7. Zavjetna ploča (Sl. 6)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7293

Mjesto nalaza: Palanka

Dimenzije: visina 54,5 cm, širina 42,5 cm, dubina 8,5 cm.

Opis: Spomenik je izrađen od vapnenca i vrlo je dobro sačuvan. Isklesan je u obliku edikule s trokutastim zabatom i kutnim akroterijima. U zabatu je prikaz osam stiliziranih biljnih listova koji prate liniju zabata. Lepezasti akroteriji sastoje se od trokutastoga dna iz kojega rastu stilizirani akantovi listovi. Pod zabatom je reljefno polje koje je na lijevoj i desnoj strani omeđeno glatkim rubovima jednake širine dok je rub na dnu zavjetne ploče dvostruko širi. U središtu edikule je u dubljem reljefu prikazan Jan koji stoji pokraj žrtvenika. Prikazan je s prednje strane, bosonog i u kontrapostu. Na sebi ima palij koji mu prekriva samo bokove i dio lijeve ruke s koje visi njegov kraj. U desnoj ruci drži pateru iz koje upravo izljuje žrtvu ljevanicu koja je prikazana trokutastim oblikom. U lijevoj ruci, savijenoj u laktu i oštećene šake, drži rog obilja. Na nešto širem vratu su dvije Janove glave s bradom koje gledaju u suprotnim pravcima.

Slika 6. Zavjetna ploča, Arheološki muzej Zadar (A7293)

Figure 6. Votive slab, Archaeological Museum Zadar (A7293)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

L. Sen(tius). Zović and Kurilić also do not offer the name, but they date the monument to the early Principate.

6. Altar (Fig. 5)

Place of keeping and Inv. No.: Archaeological Museum Zadar

Site: Nadin

Dimensions: height 81cm, width 36cm, depth 28cm.

Size of letters: in third line: 2.2cm, fourth line: 2.8cm, fifth line: 3cm.

Description: The altar is made of limestone. The upper part of the inscription field and the crown have not been preserved.

[]
A[]
RAECI F TVR[]
T OCTAVIVS
C F LABIAVS
IAN PATRI
V S L M

[A[3] / Raeci f(i)lius Turio / T(itus) Octavius / C(ai) f(i)lius Labiav(u)s / Ian(o) Patri / v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito)

Literature: Medini, 1973, 106, footnote 84, Table XIII, Fig. 2; A. Kurilić 2002, 130; Kurilić 1999, No. 2877; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 97; Sanader 2015, 141, footnote 30; EDCS-63400120; Lupa 23135.

Comment: The altar was found in Nadin in 1922. In Kurilić's opinion, its dedikant could have been of local descent. Zović and Kurilić date the monument to the early Principate.

7. Votive slab (Fig. 6)

Place of keeping and Inv. No.: Archaeological Museum Zadar, A7293

Site: Palanka

Dimensions: height 54.5cm, width 42.5cm, depth 8.5cm.

Description: The monument is made of limestone and is very well preserved. It is carved out in the shape of an aedicule with a triangular gable and angular acroteria. The gable contains eight stylized plant leaves that follow its line. The fan-shaped acroteria consist of a triangular bottom from which stylized acanthus leaves grow. Underneath the gable is the relief field, lined with smooth edges of an equal width on its left and right sides. The edge on the bottom of the votive slab is twice wider. The deeper relief in the center of the aedicule depicts Janus standing next to an altar. We can see him from the front, barefooted and in counterpose. He wears a pallium that covers only his hips and a part of his left arm from which its end is hanging down. With his right hand he is in the act of pouring a

U rubu pod zabatom uklesana su slova:
D P
 a u registru pod reljefom:
Q V PH V S L M
 Kubitschek je natpis restituirao kao:
D(eo) p(arenti)
Q(uintus) V(alerius) Ph(ilippus) v(otum s(olvit) l(ibens)
m(erito)

A Šašel kao:
D(eo) p()
Q(uintus) V() Ph() *v(otum s(olvit) l(ibens) m(erito)*
Literatura: Kubitschek 1924, 216; ILJug 1986, 2803; Kurilić 1999, kat. br. 2695; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 152; Sanader 2015, 141, bilj. 30.

Komentar: Ova votivna ploča pronađena je na lokalitetu Palanka koji se nalazi nešto južnije od izvora rijeke Zrmanje. Iako je spomenik odavno objavljen u relevantnoj znanstvenoj literaturi, iz nama nepoznatih razloga izostao je iz dosadašnjih analiza Janove ikonografije. Ne spominje se tako npr. ni R. Turcan, koji piše o jednome rijetkom Gallienovu aureusu (260. g.) na čijem je reversu prikazan Jan koji u desnoj ruci, baš kao i na spomeniku iz Palanke, drži pateru.¹³

Kurilić drži da je dedikant domaćega podrijetla. Zović i Kurilić datiraju spomenik u kasni principat.

8. Zavjetna ploča? (Sl. 7)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7339

Mjesto nalaza: Bribir

Dimenzije: visina 37 cm, širina 26 cm, dubina 15 cm.

Veličina slova: 4,7 cm.

Opis: Spomenik je isklesan od vapnenca i djelomično oštećen na lijevom i desnom rubu i u gornjem dijelu. Profilacija natpisnoga polja, koja je danas vidljiva samo u gornjem i donjem dijelu, pokazuje neujednačenost izrade. Natpis je isklesan u tri reda, no zbog oštećenja je čitanje drugoga reda nepouzdan.

T DARMO

IANO

V S L M

T(itus) Darmo/Iano/(votum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literatura: Suić 1950 – 51, 243. br. 23; Medini 1973, 106, bilješka 85; ILJug 1978, 815; Kurilić 1999, kat. br. 2631; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 164; Sanader 2015, 141, bilj. 30; Lupa 22924; HD 034366; EDCS-10000827.

libation from a patera. The wide neck supports Janus's two heads looking in opposite directions.

In the edge under the gable we can see the letters:

D P

and in the field under the relief the following letters can be made out:

Q V PH V S L M

Kubitschek restored the inscription as:

D(eo) p(arenti)

Q(uintus) V(alerius) Ph(ilippus) v(otum s(olvit) l(ibens) m(erito)

and Šašel as:

D(eo) p()

Q(uintus) V() Ph() *v(otum s(olvit) l(ibens) m(erito)*

Literature: Kubitschek 1924, 216; ILJug 1986, 2803; Kurilić 1999, Cat. No. 2695; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 152; Sanader 2015, 141, footnote 30.

Comment: It is a votive slab, found on Palanka site, located south of the spring of the River Zrmanja. Although the monument was published in relevant expert literature long ago, for reasons unknown to use it has not been included the analyses of Janus's iconography so far. R. Turcan, for example, knows one Gallienus's aureus (260 AD)

Slika 7. Zavjetna ploča (?), Arheološki muzej Zadar (A7339)

Figure 7. Votive slab (?), Archaeological Museum Zadar (A7339)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

13 R. Turcan, 1981, T. IV, 17.

Komentar: Spomenik je 1951. g. pronađen na Bribiru. Vrlo je oštećen, ali s obzirom na njegovu formu i mjere, čini se da bi se moglo raditi o votivnoj tabli, a ne o žrtveniku kako ga se vodi u inventarnim knjigama. M. Suić je ime dedikanta pročitao kao *Titus*, dok se Šašel i Medini ne upuštaju u restituciju natpisa kao ni Kurilić. Zović i Kurilić su datirale spomenik u razdoblje ranoga principata.

9. Žrtvenik (Sl. 8)

Slika 8. Žrtvenik, Arheološki muzej Zadar (A7489)

Figure 8. Altar, Archaeological Museum Zadar (A7489)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7489.

Mjesto nalaza: Bribirska glavica

Dimenzije: visina 12 cm, širina 14 cm, dubina 10 cm.

Veličina slova: 2,5 cm.

Opis: Žrtvenik je izrađen od vapnenca i tek djelomično sačuvan. Nedostaje dio kruništa, dio natpisnoga polja i baza spomenika. Sačuvani dio kruništa odijeljen je od natpisnoga polja s dva profilirana članka. Rustična slova natpisa su danas oštećena i jedva čitljiva.

IANO

PATRI

SACRV[-]

[-----]

lano / patri / sacru[m] / [-----]

Literatura: Suić 1950 – 51, 243, br. 22; Medini 1973, 106, bilješka 85; ILJug 1978, br. 814; Kurilić 1999, kat. br. 2630; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 168; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 03 4365; EDCS-10000826.

Komentar: Žrtvenik je pronađen 1946. godine na Bribirskoj glavici. Zović i Kurilić datiraju ga u doba principata.

the reverse of which depicts Janus with a patera in his right hand.¹³

In Kurilić's opinion, the dedicant was of local descent. Zović and Kurilić date the monument to the late Principate.

8. Votive slab? (Fig. 7)

Place of keeping and Inv. No: Archaeological Museum Zadar, A7339

Site: Bribir

Dimensions: height 37cm, width 26cm, depth 15cm.

Size of letters: 4.7cm.

Description: The monument is carved out of limestone; its left and right edges and the upper part are partly damaged. The execution of the molding of the inscription field, now visible only in its upper and lower portions, is uneven. The inscription has three lines but the second line is too damaged to be positively interpreted.

T DARMO

IANO

V S L M

T(itus) Darmo/lano/(votum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literature: Suić 1950 – 51, 243. No. 23; Medini 1973, 106, footnote 85; ILJug 1978, 815; Kurilić 1999, Cat. No. 2631; Zović – Kurilić 2015, Cat. No.164; Sanader 2015, 141, footnote 30; Lupa 22924; HD 034366; EDCS-10000827.

Comment: The monument was found in Bribir in 1951. It is very damaged, but its form and size indicate that it could have been a votive slab and not an altar, as the entry in the inventory books says. While M. Suić interprets the dedicant's name as *Titus*, Šašel and Medini do not attempt to restore the inscription. Neither does Kurilić. Zović and Kurilić date the monument to the early Principate.

9. Altar (Fig. 8)

Place of keeping and Inv. No: Archaeological Museum Zadar, A7489.

Site: Bribirska glavica

Dimensions: height 12cm, width 14cm, depth 10cm.

Size of letters: 2.5cm.

Description: The altar is made of limestone and is only partly preserved. Parts of the crown and inscription field and the monument's base are missing. The preserved part of the crown is separated from the inscription field with two molded sections. The rustic letters are very damaged and hardly legible.

IANO

PATRI

10. Votivni natpis

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: nepoznato, nema.

Mjesto nalaza: Bribir

Dimenzije: visina 27 cm, širina 27 cm, dubina 10 cm.

Veličina slova: 5,5 – 4,5 cm.

Opis: Ovaj je natpis, kako stoji u literaturi, bio izrađen od vapnenca.

[-----]

[---]NO PA[---]

[---]RONI[- --]

[---]ARCEL[---]

[- --]NIO[---]

[-----]

[---] / [Ia]no pa[tri]/[---]RONI(?)[---] / [---M]arcel [I---] / [---]NIO(?[---])/[---]

Literatura: *CIL* 3 14978,1; Medini 1973, 106, bilj. 85; ILJug 1986, 2828; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 035412.

Komentar: Prema navodima iz literature, spomenik je pronađen u Bribiru, no nije utvrđeno gdje se danas nalazi budući da smo provjerom ustanovili da nije u fundusu Muzeja Kninske krajine, kako se navodi u *CIL*-u i kod Medinija. Premda je dio slova s imenom božanstva nečitak, na temelju učestalih posveta Janovu kultu u Bribiru Medini je iznio, po nama opravdanu, postavku da bi i ovaj spomenik mogao biti posvećen tom rimskom božanstvu.

11. Žrtvenik

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: nepoznato, nema

Mjesto nalaza: Karin

Dimenzije: nepoznata

Veličina slova: nepoznata

Opis: nema

IANO PAT[---]

Q ENNIVS [-]

F AGRIPPA

V S L M

Iano Pat[ri] / Q(uintus) Ennius [-] / f(ilius) Agrippa / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literatura: *CIL* III 2881; Colnago – Keil 1905, 58; Medini 1973, 106, bilj. 87; Kurilić 1999, kat. br. 2265; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 75; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 060047; EDCS-28400133.

Komentar: Colnago i Keil pišu da su spomenik pregledali u župnome domu franjevačkoga samostana u Karinu. U *CIL*-u se navodi da je pronađen u Karinu (*Corinium*), no da se čuva u Obrovcu iza crkve. Danas se spomeniku izgubio trag. Zović i Kurilić datiraju spomenik u rani principat.

SACRV[-]

[-----]

Iano / patri / sacru[m] / [-----]

Literature: Suić 1950 – 51, 243, No. 22; Medini 1973, 106, footnote 85; ILJug 1978, No. 814; Kurilić 1999, Cat. No. 2630; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 168; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 03 4365; EDCS-10000826.

Comment: The altar was found in Bribirska glavica in 1946. Zović and Kurilić date it back to the Principate.

10. Votive inscription

Place of keeping and Inv. No: unknown, none.

Site: Bribir

Dimensions: height 27cm, width 27cm, depth 10cm.

Size of letters: 5.5 – 4.5cm.

Description: According to literature, this inscription was made of limestone.

[-----]

[---]NO PA[---]

[---]RONI[- --]

[---]ARCEL[---]

[- --]NIO[---]

[-----]

[---] / [Ia]no pa[tri]/[---]RONI(?)[---] / [---M]arcel [I---] / [---]NIO(?[---])/[---]

Literature: *CIL* 3 14978,1; Medini 1973, 106, footnote 85; ILJug 1986, 2828; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 035412.

Comment: According to literature, the monument was found in Bribir, but its present whereabouts is unknown: although *CIL* and Medini place it in the holdings of the Museum of Knin, we have established it is not there. Despite the illegibility of some of the letters containing the name of the deity are illegible, Medini made a hypothesis that the monument could be dedicated to Janus, given the high frequency of Janus cult inscriptions found in Bribir. In our opinion, this hypothesis is justified.

11. Altar

Place of keeping and Inv. No: unknown, none

Site: Karin

Dimensions: unknown

Size of letters: unknown

Description: none

IANO PAT[---]

Q ENNIVS [-]

F AGRIPPA

V S L M

Iano Pat[ri] / Q(uintus) Ennius [-] / f(ilius) Agrippa / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Slika 9. Žrtvenik, Arheološki muzej Zadar (A7313)
Figure 9. Altar, Archaeological Museum Zadar (A7313)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

12. Žrtvenik (Sl. 9)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7313.

Mjesto nalaza: Podgrađe kod Benkovca

Dimenzije: visina 56 cm, širina 29 cm, dubina 27 cm.

Veličina slova: 3,5 cm.

Opis: Spomenik je djelomično oštećen pa mu nedostaje gornji dio natpisnoga polja kao i veći dio kruništa i baze. Postolje je bilo ukrašeno s najmanje dva profilirana članka. Veći dio natpisnoga polja od četiri retka rustičnih slova je sačuvan. U donjem praznom dijelu natpisnoga polja vidljivi su tragovi zubače.

]

ANO[]

L PVBLICIVS

TERTIVS

V S L M

Medini je natpis ovako pročitao:

(Ia)no (Patri) /L Publicius/ Tertivs / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

U HD 058026 iza slova O, po nama neutemeljeno, u prvom retku vide slovo I, te natpis čitaju ovako:

Literature: CIL III 2881; Colnago – Keil 1905, 58; Medini 1973, 106, footnote 87; Kurilić 1999, Cat. No. 2265; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 75; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 060047; EDCS-28400133.

Comment: Colnago - Keil report that they studied the monument in the parish house of the Franciscan Monastery in Karin. According to CIL, it was found in Karin (*Corinium*) and is kept in Obrovac, behind the church. However, the monument is now lost. Zović and Kurilić date it to the early Principate.

12. Altar (Fig. 9)

Place of keeping and Inv. No: Archaeological Museum Zadar, A7313.

Site: Podgrađe near Benkovac

Dimensions: height 56cm, width 29cm, depth 27cm.

Size of letters: 3.5cm.

Description: The monument is partly damaged: the upper part of the inscription field is missing and so are large part of the crown and base. The pedestal was once decorated with not less than two molded sections. Most of the inscription field, with rustic letters in four lines, has been preserved. Traces of a spike-tooth can be seen in the lower, empty part of the inscription field.

]

ANO[]

L PVBLICIVS

TERTIVS

V S L M

Medini reads the inscription as follows:

(Ia)no (Patri) /L Publicius/ Tertivs / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

In HD 058026, following the letter O, they see letter I in the first line (unfoundedly, we believe), so they read the inscription as follows:

-----] / ANOI(?) [---] / L(ucius) /Tertius v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literature: CIL III 9932; Medini 1973, 106, footnote 86; Kurilić 1999, Cat. No. 2381; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 108; Sanader 2015, 141, footnote 30; Lupa 22977; HD 058026; EDCS-30301439.

Comment: The altar was found in Asseria, right next to its main gate, in 1888. Zović and Kurilić date it to the early Principate.

13. Altar (Fig. 10)

Place of keeping and Inv. No: Franciscan Collection in Sinj, RN 36

Site: Šušnjar near Vrlika

Dimensions: height 53cm, width 32cm, depth 31cm.

Size of letters: 4cm.

Slika 10. Žrtvenik, Franjevačka zbirka Sinj (RN 36)

Figure 10. Altar, Franciscan Collection in Sinj (RN 36)

Fototeka Arheološke zbirke Franjevačkog samostana u Sinju / Photography Library of the Franciscan Collection in Sinj

-----] / ANOI(?) [---] / L(ucius) /Tertius v(otum) s(olvit)
l(ibens) m(erito)

Literatura: CIL III 9932; Medini 1973, 106, bilj. 86; Kurilić 1999, kat. br. 2381; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 108; Sanader 2015, 141, bilj. 30; Lupa 22977; HD 058026; EDCS-30301439.

Komentar: Žrtvenik je pronađen 1888. g. u Aseriji, uz glavna vrata. Zović i Kurilić datiraju ga u doba ranoga principata.

13. Žrtvenik (Sl. 10)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Franjevačka zbirka Sinj, RN 36

Mjesto nalaza: Šušnjar kod Vrlike

Dimenzije: visina 53 cm, širina 32 cm, dubina 31 cm.

Veličina slova: 4 cm.

Opis: Žrtveniku nedostaje krunište i baza, a sačuvan je dio natpisnoga polja s vrlo oštećenim slovima.

[-] ANO PAT [- -]
AVG DEFEN [- -]
RI SACRV [-]
AVRELIVS VI [-]

Description: The crown and base of the altar are missing. Part of the inscription with very damaged letters has been preserved.

[-] ANO PAT [- -]
AVG DEFEN [- -]
RI SACRV [-]
AVRELIVS VI [-]
TOR ET SAT [- - -]
DITO NA [-] S [- -]
[- - - - - - - -] P
[- - - - - - - -]

[] *I]ano Patri / Augusto Defen[so]/ri Sacru/[m] Aurelius Vi[c]/tor et Sat? [---] / Dito Nan? ([-] / [- - - - - - - -] p*

Literature: Demicheli 2011, 82 - 83; Sanader 2015, 141, footnote 30.

Comment: The inscription was found near Vrlika. Although the altar is significantly damaged today, it was possible to restore its seven-line inscription owing to an old archive photograph, also published here.¹⁴

14. Altar (Fig. 11)

Place of keeping and Inv. No: Archaeological Museum Zadar, A7328

Site: unknown, Liburniae incerta?

Dimensions: height 44cm, width 28cm, depth 22.5cm.

Size of letters: first line: 5.5cm; second and third lines: 3.5cm; fourth line: 2.5cm.

Description: The altar is partly damaged. Part of the crown has been preserved, without the molding on the upper part's corners and the upper part itself. The inscription field has been preserved, together with the slightly chipped base.

I A S
CL PRI
MITIVS
V S L M

I(ano) A(ugusto) s(acrum), / Cl(audius) Pri / mitivus / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literature: Kurilić 1999, Cat. No. 2880; Zović – Kurilić 2015, Cat. No. 203; Sanader 2015, 141, footnote 30; Lupa 22978; EDCS-63400042.

Comment: The place where the altar was found is unknown. Zović and Kurilić date it back to the late Principate.

14 D. Demicheli, 2011, 82 suspects a dedication to Janus in yet another, third monument from the Vrlika area; only the word *Patri* can be seen on it today.

TOR ET SAT[- - -]
 DITO NA[-]S[- -]
 [-----]P
 [-----]

[I]ano Patri /Augusto Defen[so]/ri Sacru/[m] Aurelius
 Vi[c]/tor et Sat?[- - -]/ Dito Nan?([-]/[-----])p

Literatura: Demicheli 2011, 82–83; Sanader 2015, 141, bilj. 30.

Komentar: Natpis je pronađen u okolici Vrljike. Ovaj žrtvenik je danas vrlo oštećen, no natpis, koji je nekoć bio u sedam redaka, mogao se restituirati zahvaljujući postojanju stare arhivske fotografije koju i mi donosimo.¹⁴

14. Žrtvenik (Sl. 11)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7328

Mjesto nalaza: nepoznato, Liburniae incerta?

Dimenzije: visina 44 cm, širina 28 cm, dubina 22,5 cm.

Veličina slova: prvi redak: 5,5 cm; drugi i treći redak: 3,5 cm; četvrti redak: 2,5 cm.

Opis: Žrtvenik je djelomično oštećen. Sačuvan je dio kruništa kojemu nedostaje profilacija gornjega dijela na kutovima te gornji dio. Sačuvano je natpisno polje i baza koja je tek neznatno okrnjena.

I A S
 CL PRI
 MITIVvs
 V S L M

[I(ano) A(ugusto) s(acrum), / C(laudius) Pri / mitivus / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literatura: Kurilić 1999, kat. br. 2880; Zović – Kurilić 2015, kat. br. 203; Sanader 2015, 141, bilj. 30; Lupa 22978; EDCS-63400042.

Komentar: Nije poznato mjesto nalaza žrtvenika. Zović i Kurilić datiraju ga u kasni principat.

15. Votivni natpis? Žrtvenik?

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Museo Nazionale Atestino a Este, inv. br. 1 ?

Mjesto nalaza: nepoznato, Salona? Nin?

Dimenzije: visina 72 cm, širina 55 cm.

IANO PATRI
 AVG SACRVM
 C IVLIVS C F SER

Slika 11. Žrtvenik, Arheološki muzej Zadar (A7328)

Figure 11. Altar, Archaeological Museum Zadar (A7328)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

15. Votive inscription? Altar?

Place of keeping and Inv. No: Museo Nazionale Atestino a Este, Inv. No: 1 ?

Site: unknown, Salona? Nin?

Dimensions: height 72cm, width 55cm.

IANO PATRI
 AVG SACRVM
 C IVLIVS C F SER
 AETOR AED
 DONATVS AB TI CAES
 AVG F AVGVSTO TORQ
 MAIORE • BELLO DELMA
 TICO OB HONOREM
 II VIRATUS CVM LIBERI
 SVIS POSVIT

Iano Patri / Aug(usto) sacrum / C(aius) Iulius C(ai) f(ilius) Ser(gia) / Aetor aed(ilis) / donatus ab(!) Ti(berio) Caes(are) / Aug(usti) f(ilio) Augusto torq(ue) / maiore bello Delma/tico ob honorem / Ilviratus cum liberis / suis posuit

Literature: Furlanetto 1837, 1 - 6; Longpérier 1843, 100; CIL III 3158; ILS 3320; Alföldy 1969, 143; Suić 1996, 543;

14 D. Demicheli, 2011, 82 sluti posvetu Janu i u još jednom, trećem spomeniku s područja Vrljike na kojem je danas vidljiva samo riječ *Patri*.

AETOR AED
 DONATVS AB TI CAES
 AVG F AVGVSTO TORQ
 MAIORE • BELLO DELMA
 TICO OB HONOREM
 II VIRATUS CVM LIBERI
 SVIS POSVIT

Iano Patri / Aug(usto) sacrum / C(aius) Iulius C(ai) f(ilius) Ser(gia) / Aetor aed(ilis) / donatus ab(!) Ti(berio) Caes(are) / Aug(usti) f(ilio) Augusto torq(ue) / maiore bello Delma/tico ob honorem / Ilviratus cum liberis / suis posuit

Literatura: Furlanetto 1837, 1 - 6; Longpérier 1843, 100; *CIL* III 3158; ILS 3320; Alföldy 1969, 143; Suić 1996, 543; Kurilić 1999, kat. br. 2874; Kurilić 2002, 127; Miletić 2009, 71; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD062306; EDCS-28600118.

Komentar: Ovaj je spomenik, kako navodi Furlanetto, bio predmetom zanimanja još od 16. st., a pronađen je negdje na prostoru provincije Dalmacije. Spominju Salonu, što preuzimaju i u *CIL*-u, međutim, kasnije se u literaturi kao mjesto nalaza navodi Enona.¹⁵ Argument za tu tvrdnju nalazi se u dedikantovu imenu *Aetor* koje je, kako je prihvaćeno u stručnoj literaturi, liburnskoga podrijetla. Danas se natpis čuva u Italiji i o njegovu izgledu nemamo informacija. Međutim, tekst natpisa je vrlo zanimljiv. Janu ga je, dakle, posvetio Gaj Julije Etor, koji se pohvalio da je od Tiberija dobio odlikovanje za sudjelovanje u dalmatskome ratu. Zahvaljujući tim podacima, natpis možemo datirati u drugo desetljeće 1. stoljeća.¹⁶ Zović i Kurilić datiraju spomenik u rani principat, a HD (062306) ga smještaju u vrijeme od 14. do 37. godine.

MOGUĆI JANOVİ SPOMENICI

16. Žrtvenik (Sl. 12)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7475

Mjesto nalaza: okolica Vrlike

Dimenzije: visina 70 cm, širina 44 cm, dubina 31 cm.

Veličina slova: prva tri retka: 6 cm, četvrti: 6.5 cm: peti 4 cm.

Opis: Ovaj je žrtvenik izrađen od travertina. Sastoji se od niske baze koju s visokim natpisnim poljem povezuje jedan s-profilirani članak. Natpisno je polje potpuno ispunjeno s pet redaka pravilnih slova. Između njega i kruništa je s-profilirani članak. Krunište je nisko, a na prednjoj strani su u plitkom reljefu prikazane dvije manje (Ø 6,5 cm) i jedna veća (Ø 9,1 cm) patera.¹⁷ Patera su okrugle i ravne, a u sredini imaju ispupčeni *omphalós*.

Kurilić 1999, Cat. No. 2874; Kurilić 2002, 127; Miletić 2009, 71; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD062306; EDCS-28600118.

Comment: According to Furlanetto, this monument has been the matter of interest ever since the 16th century. It was found somewhere in the province of Dalmatia. Although Salona was first mentioned as the site of the find – which was later accepted by *CIL* – subsequent literature places the find to Enona,¹⁵ based on the argument that the dedicant's name *Aetor* is of the Liburnian origin, as has been accepted in professional literature. The inscription is today in Italy and we have no information about its appearance. However, the text is very interesting. It was dedicated to Janus by Caius Iulius Aetor, who mentioned with pride he had been decorated by Emperor Tiberius for participating in the campaign against the Delmatae. This information helps us date the inscription to the second decade of the 1st century AD.¹⁶ Zović and Kurilić date the monument to the early Principate. As for the monument HD (062306), they date it to the period between 14 AD and 37 AD.

Slika 12. Žrtvenik, Arheološki muzej Zadar (A7475)

Figure 12. Altar, Archaeological Museum Zadar (A7475)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

15 G. Alföldy, 1969, 143; M. Suić, 1996, 543; A. Kurilić, 1999, 127.

16 O rimskim vojničkim odlikovanjima v. V. A. Maxfield, 1981, 88, koji spominje i Gaja Julija Etora.

17 Patera (kao i *patela*) je plitka posuda bez drške koja se koristila kod prinošenja žrtve (prije svega vina) bogovima. v. A. V. Siebert 1999, 40-41.

15 G. Alföldy, 1969, 143; M. Suić, 1996, 543; A. Kurilić, 1999, 127.

16 For Roman military decorations, see: V. A. Maxfield, 1981, 88, who also mentions Caius Iulius Aetor.

I P
AEL AELIANVS
EQ PRAET ET
VLP LICINIVS
A SCR PRAEF
SANCXER

I(ano) p(atri) / Ael(ius) Aelianus / eq(ues) praet(orianus) et / Ulp(ius) Licinius / a scr(iniis) praef(ecti) / san{c}xer(unt)

Literatura: CIL 3, 13201; AE 1893, 0008; Sticcoti 1893, 48; Patsch, 1897, br. 70; Patsch 1900, br.29; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 057800

Komentar: Ovaj je žrtvenik, kako piše Patsch, pronađen 1890. godine u okolici Vrlike i bio pohranjen u Kninskome muzeju, no danas se čuva u AM u Zadru. HD ga datiraju u vrijeme između 121. i 150. g., a kratice *I P* čitaju kao *I(nvicto?) P(atri)*. Činjenica da je u okolici Vrlike pronađen još jedan žrtvenik za koji je sigurno utvrđeno da je bio posvećen Janu (br. 14), te da se za još jedan (br. 19) s visokim stupnjem vjerojatnosti može pretpostaviti isto, otvara barem mogućnost za pretpostavku da je i ovaj mogao biti podignut u čast istome božanstvu.

17. Žrtvenik (Sl. 13)

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: Arheološki muzej Zadar, A7586

Mjesto nalaza: Nadin

Dimenzije: visina 13,5 cm, širina 15 cm, dubina 9 cm.

Veličina slova: 2,5 cm.

Opis: Od vapnenačkoga žrtvenika sačuvao se samo desni rubni dio središnjega dijela natpisnoga polja. Na njemu je bio tekst od kojega je sačuvana samo druga polovica posljednjih dvaju redova.

Slika 13. Žrtvenik, Arheološki muzej Zadar (A7586)

Figure 13. Altar, Archaeological Museum Zadar (A7586)

Fototeka Arheološkoga muzeja Zadar / Photography Library of the Archaeological Museum Zadar

POSSIBLE JANUS MONUMENTS

16. Altar (Fig. 12)

Place of keeping and Inv. No: Archaeological Museum Zadar, A7475

Site: Vrlika's surroundings

Dimensions: height 70cm, width 44cm, depth 31cm.

Size of letters: first three lines: 6cm, fourth line: 6.5cm: fifth line 4cm.

Description: The altar is made of travertine. An S-shaped molded section connects its low base with its high inscription field. Symmetrical letters written in five lines occupy the entire field. There is an S-shaped molded section between the field and the crown. The crown is low, with three bas-relief pateras on its front side – two smaller ones (Ø 6.5cm) and a larger one (Ø 9.1cm).¹⁷ The pateras are round and flat and have a projecting *omphalos* in the middle.

I P
AEL AELIANVS
EQ PRAET ET
VLP LICINIVS
A SCR PRAEF
SANCXER

I(ano) p(atri) / Ael(ius) Aelianus / eq(ues) praet(orianus) et / Ulp(ius) Licinius / a scr(iniis) praef(ecti) / san{c}xer(unt)

Literature: CIL 3, 13201; AE 1893, 0008; Sticcoti 1893, 48; Patsch, 1897, No. 70; Patsch 1900, No.29; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 057800

Comment: According to Patsch, this altar was found near Vrlika in 1890. First it was kept in the Knin Museum and today is part of the holdings of Archaeological Museum Zadar. HD dates it back to the period between 121 AD and 150 AD. In their interpretation, the abbreviations *I P* mean *I(nvicto?) P(atri)*. Since another altar, positively identified as being dedicated to Janus (No. 14) was found near Vrlika and since the same assumption can be made with a great probability for yet another one (No. 19), we can at least assume that this one could have also been erected honor of the same deity.

17. Altar (Fig. 13)

Place of keeping and Inv. No: Archaeological Museum Zadar, A7586

Site: Nadin

Dimensions: height 13.5cm, width 15cm, depth 9cm.

Size of letters: 2.5cm.

¹⁷ Patera (also *patela*) is a shallow vessel with no handle, used for pouring libations (primarily wine) to gods. See: A. V. Siebert, 1999, 40-41.

[-----]
 [-] PATRI
 [-] S L M

[-----] / [---] Patri / [v(otum)] s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literatura: CIL III 15044; Medini 1973, 106, bilj. 84; ILJ-Jug 1986, 2876; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD 035660

Komentar: Može se pretpostaviti da je natpis bio sročen u najmanje tri reda koja su mogla sadržavati i ime dedikanta. Međutim, ime božanstva potpuno nedostaje, pa ga se u literaturi različito tumačilo. Po CIL-u je natpis bio posvećen bogu Liberu, no Medini smatra da je žrtvenik bio namijenjen Janu zbog činjenice da u Nadinu nema posveta Liberu, dok su, nasuprot tome, dokumentirane tri posvete Janu (kat. br. 3, 4, i 5.). Mislimo da je Medini u pravu i zbog toga što se na čak jedanaest (11) od petnaest (15) posve sigurnih posveta Janu s područja provincije Dalmacije pojavljuje i njegov kultni epitet Pater (kat. br. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13 i 15).

18. Žrtvenik? (Sl. 14)

Slika 14. Žrtvenik (?)
 Figure 14. Altar (?)
 foto / photo: CIL III, 14321

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: nepoznato, nema
Mjesto nalaza: Burnum (Šuplja crkva)
Dimenzije: visina 26 cm, širina 24 cm, dubina 5 cm.

I []
 P AEI CAS[]
 V S LIBES
 M SOM[]

I(ano?) [p(atri)] / P(ublius) Ae<l>(ius) Cas[tus?] / v(otum) s(olvit) libe(n)s / m(erito) som[nio admonitus?]

Literatura: CIL III 14321; Patsch 1897, br. 1, sl. 1; AK 2156; Zović - Kurilić 2015, kat. br.145; Kurilić 1999, kat. br. 2156; Sanader 2015, 141, bilj. 30; HD058126; EDSCS-32300040.

Komentar: Transkripcija i restitucija ovoga natpisa preuzeta je iz HD br. 058126. Zović i Kurilić datiraju spomenik u rani principat.

Description: Only the right fringe of the central part of the inscription field has remained of the limestone altar. It contained a text of which only the second halves of the last two lines have been preserved.

[-----]
 [-] PATRI
 [-] S L M

[-----] / [---] Patri / [v(otum)] s(olvit) l(ibens) m(erito)

Literature: CIL III 15044; Medini 1973, 106, footnote 84; ILJ-Jug 1986, 2876; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD 035660

Comment: We can assume that the inscription contained not less than three lines which could have contained the name of the dedicant. However, as the name of the deity is missing, literature has interpreted it in different ways. According to CIL, the inscription was dedicated to Liber. Medini, on the other hand, thinks the altar was dedicated to Janus, arguing that, while no inscriptions dedicated to Liber can be found in Nadin, three inscriptions dedicated to Janus have been documented (Cat. No. 3, 4 and 5.). In our opinion, Medini is right, all the more so since Janus's cult epithet Pater can be found on as many as eleven (11) out of fifteen (15) positively identified dedications to him that were found in the province of Dalmatia (Cat. No. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13 i 15).

18. Altar? (Fig. 14)

Place of keeping and Inv. No: unknown, none
Site: Burnum (Šuplja crkva)
Dimensions: height 26cm, width 24cm, depth 5cm.

I []
 P AEI CAS[]
 V S LIBES
 M SOM[]

I(ano?) [p(atri)] / P(ublius) Ae<l>(ius) Cas[tus?] / v(otum) s(olvit) libe(n)s / m(erito) som[nio admonitus?]

Literature: CIL III 14321; Patsch 1897, No. 1, Fig. 1; AK 2156; Zović - Kurilić 2015, Cat. No.145; Kurilić 1999, Cat. No. 2156; Sanader 2015, 141, footnote 30; HD058126; EDSCS-32300040.

Comment: The transcription and restoration of this inscription have been adopted from HD No. 058126. Zović and Kurilić date the monument to the early Principate.

19. Žrtvenik

Mjesto čuvanja i inventarna oznaka: nepoznato, nema

Mjesto nalaza: Vrlika

Dimenzije: Nema

] AVRE[]
 ATAR[]
 VOTVM []
 PATRI []

Literatura: Patsch 1899, 103; *CIL* III 9812; Demicheli 2011, 82; Sanader 2015, 141, bilj. 30.

Komentar: Ovaj je spomenik citiran u *CIL*-u gdje je Vrlika navedena kao lokacija njegova nalaza. Bio je posvećen jednomu od božanstava s kulturnim epitetom Pater. Kako su u Vrlici zabilježene posvete Janu (br. 14. i 16.), a k tome je kulturni epitet Pater uobičajen i za to božanstvo, uvrstili smo i ovaj natpis u moguće Janove posvete potaknuti, prije svega, Demichelijevim pretpostavkama, premda nismo bili u mogućnosti restituirati natpis.

RASPRAVA

Otoci i priobalni krajevi rimske provincije Dalmacije bili su izvanredno urbanizirani i napučeni stanovništvom, ne samo domaćim i ne samo Italicima, nego i došljacima iz gotovo svih krajeva Carstva.¹⁸ To je stanovništvo ostavilo brojne tragove štovanja autohtonih, rimskih i orijentalnih kultova.¹⁹ Među njima je i petnaest (15) spomenika čiji natpisi sigurno svjedoče o štovanju drevnoga rimskog božanstva Jana. Njima se mogu pripojiti i četiri natpisa za koje se može pretpostaviti da su također bili posvećeni Janu. Među tih devetnaest (19) spomenika, trinaest su žrtvenici, dva su zavjetne ploče, jedan graditeljski natpis, dok za namjenu natpisa kat. br. 8, 15 i 18 nismo sigurni. Spomenici su pronađeni uglavnom na području gdje su živjeli Liburni i to u Nadinu (3, a možda i 4), Bribiru (3), te po jedan u Labinu, Plominu, Ninu, Aseriji, Karinu, Burnumu i u blizini izvora rijeke Zrmanje. Tri su spomenika nađena izvan liburnskoga područja, u Vrlici, dok za dva nismo sigurni odakle potječu.

Na ovim su se natpisima potpuno ili djelomično sačuvala dvadeset i dva (22) imena dedikanata, od kojih su svi redom muškarci. Taj se podatak posve uklapa u dosadašnja saznanja o spolu osoba koje su Janu posvećivale spomenike jer smo i u jednoj ranijoj raspravi utvrdili da su i u drugim rimskim provincijama to bile osobe muškoga roda.²⁰ Ipak, zabilježena su dva izuzetka. Prvi je spomenik iz Amedare (*AE* 1992, 17771) koji je Janu i Saturnu podigao

19. Altar

Place of keeping and Inv. No: unknown, none

Site: Vrlika

Dimensions: None

] AVRE[]
 ATAR[]
 VOTVM []
 PATRI []

Literature: Patsch 1899, 103; *CIL* III 9812; Demicheli 2011, 82; Sanader 2015, 141, footnote 30.

Comment: This monument is quoted in *CIL*, stating Vrlika as the site where it was found. It was dedicated to one of the deities with the cult epithet Pater. Since inscriptions to Janus have been found in Vrlika (No. 14 and 16) and since the cult epithet Pater is typical for Janus, too, we have included this inscription among possible dedications to Janus. We have done it primarily on the basis of Demicheli's assumptions, despite the fact that we have not been able to restore the inscription.

DISCUSSION

The islands and coastal areas of the Roman province of Dalmatia were highly urbanized and inhabited not only by local people and not only by the Italic peoples, but also by the newcomers from almost all parts of the Empire.¹⁸ They all left behind numerous traces of worshipping of the autochthonous, Roman and Oriental cults.¹⁹ These include fifteen (15) monuments with inscriptions that can be seen as solid evidence of the worshipping of the ancient Roman deity Janus. To them we can add the four inscriptions assumed to have been dedicated to Janus. Of these nineteen (19) monuments, thirteen are altars, two are votive slabs, one is a builder's inscription; as regards the inscriptions Cat. No. 8, 15 and 18, they are inconclusive. The monuments were mostly found in the areas once inhabited by the Liburni: 3 (maybe 4) in Nadin, 3 in Bribir, and one in Labin, Plomin, Nin, Asseria, Karin, Burnum and near the source of the River Zrmanja, respectively. Three monuments were found outside the Liburnian territory; two of them in Vrlika and two at sites that could not be positively identified.

The names of twenty-two (22) dedicants – all of them men – have been preserved in these inscriptions. This fact perfectly fits in what we know about the dedicants who erected monuments to Janus: an earlier discussion we established that in other Roman provinces they were all

18 J. J. Wilkes, 1969, 192-336; I. Bojanovski, 1988, 345-354; M. Sanader, 2006, 45-94; L. Mrozewicz, 2014, 209-218.

19 H. Potrebica 2002, 123-195.

20 M. Sanader, 2015, 143.

18 J. J. Wilkes, 1969, 192-336; I. Bojanovski, 1988, 345-354; M. Sanader, 2006, 45-94; L. Mrozewicz, 2014, 209-218.

19 H. Potrebica 2002, 123-195.

Asidonije Pilat Saracin zajedno sa ženom i djecom.²¹ Drugi je spomenik Gaja Julija Etora (kat. br. 15) koji ga je posvetio zajedno sa svojom djecom. Dalmatinski su dedikanti bili uglavnom rimski građani za koje se pretpostavlja da su većinom bili lokalnog podrijetla.²² Četvorica su navela i svoja zanimanja, a sva su bila vezana uz vojnu službu. Iako se taj podatak na prvu čini sasvim suprotnim spoznajama o zanimanjima dedikanata iz drugih provincija (gdje Janu podižu spomenike ili svećenici ili predstavnici gradske uprave), sve tri službe se na ovaj ili onaj način ipak mogu povezati sa državnim ili lokalnom vlašću.²³

Jan se na dalmatinskim spomenicima štuje najčešće kao *Pater*, i to na jedanaest natpisa (kat. br. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13 i 15), a po jedan put kao *Ianus Pater Sacrum*, *Ianus Augustus Sacrum*, *Ianus Pater Augustus Sacrum*, *Ianus Pater Augustus Defensor Sacrum* i *Deus? Pater?*²⁴ Na jednom je spomeniku samo Jan (kat. br. 8). Takav slučaj poznajemo i s jednoga natpisa iz Amedare (danas Haïdra u Tunisu).²⁵ Ako usporedimo Janove zazive iz Dalmacije s onima iz drugih provincija, može se ustanoviti njihova sličnost, gotovo istovjetnost, jer se na ukupno sedamnaest (17) njih (mimo onih dalmatinskih), najčešće pojavljuje kao *Pater*, odnosno *Ianus Pater Sacrum* i *Ianus Augustus Sacrum*.²⁶

Podsjetimo i na to da su se u literaturi Janovi spomenici pronađeni u rudarskim područjima Rošia Montană u Dakiji dovodili u vezu s dalmatinskim podrijetlom dijela ondašnjega tamošnjeg stanovništva.²⁷ Da bismo pridonijeli toj još uvijek aktualnoj stručnoj raspravi i eventualno je usmjerili u drugome pravcu, koristimo ovu prigodu kako bismo upozorili na važnu činjenicu koja ne potvrđuje spomenutu tezu, a to je da je Jan na četirima do sada pronađenim spomenicima iz Dakije štovao isključivo kao *Ianus Geminus*, a upravo taj epitet na spomenicima iz Dalmacije nije zabilježen ni u jednom poznatom slučaju.²⁸ Što se ostalih provincija tiče, Jan samo na još jednom primjeru (Norik) nosi kulturni epitet *Geminus*.²⁹ Ta bi činjenica mogla upozoriti na to da razlozi njegovanja i štovanja kulta toga božanstva u Dakiji ne moraju biti isključivo vezani uz dalmatinsko podrijetlo dedikanata.

Na dalmatinskim spomenicima gotovo da i nema podataka o naravi njegova kulta jer posjedujemo samo jednu informaciju, i to s izgubljenog natpisa (kat. br. 3), koja otkriva da je Cinije Genijal dao obnoviti Janovo svetište i kip za dobrobit svoje službe i građana. Nadalje, Jana se štuje

men, too.²⁰ Still, there are two exceptions. The first one is the monument from Amedara (*AE 1992, 17771*), erected in honor of Janus and Saturn by Asidonius Pilatus Saracinus with his wife and children.²¹ The second one is the monument erected by Caius Iulius Aetor (Cat. No. 15), who dedicated it together with his children. In most cases, Dalmatian dedicants were Roman citizens believed to be of local origin mostly.²² Four of them even stated their professions, all in military service. While this fact might seem contrary to what we know about the dedicants' professions in other provinces (where the monuments dedicated to Janus were erected either by priests or by city administrators), all three professions can – one way or another – be connected with the central or local governments.²³

Dalmatian monuments mostly honor Janus as *Pater* (on eleven inscriptions: (Cat. No. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13 and 15), and also as *Ianus Pater Sacrum*, *Ianus Augustus Sacrum*, *Ianus Pater Augustus Sacrum*, *Ianus Pater Augustus Defensor Sacrum* and *Deus? Pater?* (on one inscription each).²⁴ One inscription merely reads Janus (Cat. No. 8). Such case is also known from an inscription from Amedara (present-day Haïdra in Tunisia).²⁵ If we compare the invocations of Janus in Dalmatia with the ones in other provinces, their similar – almost identical – nature can be seen, because on seventeen (17) of them (not including the Dalmatian ones) the deity usually appears as *Pater*, or *Ianus Pater Sacrum* and *Ianus Augustus Sacrum*.²⁶

We should also remind here that the literature has correlated the Janus's monuments found in the mining districts of Rošia Montană in Dacia and the Dalmatian origin of part of the local population there.²⁷ In order to make our contribution to the continuing debate among experts, we are using the opportunity to draw attention to an important fact that does not substantiate the above mentioned thesis. It is the fact that, on the four Dacian monuments found so far, Janus is only known as *Ianus Geminus* – by the very epithet that has never been found on any Dalmatian monument.²⁸ As regards other provinces, only in one example (Noricum) does Janus have the cult epithet *Geminus*.²⁹ This fact could indicate that the reasons for fostering and worshipping the cult of this deity in Dacia are not necessarily connected with the Dalmatian origin of the dedicants alone.

Almost no information about the nature of Janus's cult can be found on Dalmatian monuments. The single piece

21 M. Sanader, 2015, 140.

22 M. Sanader – M. Miličević Bradač – D. Demicheli, 2012.

23 M. Sanader, 2015, 143.

24 Jan je *Pater* i kada ga se prvi put spominje u literarnim izvorima (Katon, *De agricultura* 134).

25 M. Sanader, 2015, 140.

26 M. Sanader, 2015, 140-139.

27 S. Nemeti, 2004, 91-101; Ž. Miletić, 2009, 69-72.

28 M. Sanader, 2015, 141-142.

29 M. Sanader, 2015, 141.

20 M. Sanader, 2015, 143.

21 M. Sanader, 2015, 140.

22 M. Sanader – M. Miličević Bradač – D. Demicheli, 2012.

23 M. Sanader, 2015, 143.

24 Janus is *Pater* even when first mentioned in literature (Cato, *De agricultura* 134).

25 M. Sanader, 2015, 140.

26 M. Sanader, 2015, 140-139.

27 S. Nemeti, 2004, 91-101; Ž. Miletić, 2009, 69-72.

28 M. Sanader, 2015, 141-142.

29 M. Sanader, 2015, 141.

uvijek izdvojeno od drugih božanstava i dedikanti ga ne vezuju ni uz koje drugo božanstvo. Nasuprot tome, ranija istraživanja koja smo proveli pokazala su da se na afričkim posvetama zajedno s Janom štiju božanstva kao što su: Nutrix, Frugifer, Mater Matuta, Saturn i Custodes.³⁰ Sva ona nose pozitivne karakteristike koje ih dovode u vezu s blagostanjem, napretkom i agrikulturom, pa Janovo javljanje u njihovu društvu daje dobre temelje za pretpostavku da je narav njegova kulta u sjevernoj Africi imala slična obilježja.

Što se tiče vremena podizanja dalmatinskih spomenika, najraniji se sa sigurnošću može datirati u drugo desetljeće 1. stoljeća. Riječ je o natpisu (kat. br. 15.) dedikanta Gaja Julija Etora koji se na njemu dao pohvaliti da je od Tiberija dobio odlikovanje za sudjelovanje u delmatskom ratu. Doduše, na spomeniku kat. br. 4. dedikant je napisao da je pripadnik I. kohorte Liburna, pa se slijedom toga spomenik – a riječ je o žrtveniku – datira na sam početak Augustove vladavine, te bi se u tom slučaju moglo raditi o još ranijem datumu koji svjedoči o štovanju Jana u Dalmaciji.³¹ No, problem s tim možebitnim zaključkom jest činjenica da se ta vojna jedinica, I. kohorta Liburna, spominje samo na tom jednom spomeniku, a u izvorima nema podataka o njoj.

Među sačuvanim spomenicima nalazi se i jedan graditeljski natpis (kat. br. 3) koji može uputiti na starost Janova kulta u Dalmaciji. Natpis svjedoči da je izvjesni Cinije Genijal obnovio već postojeće Janovo svetište i kip. Ako prihvatimo dataciju spomenika u vrijeme ranoga principata, koju su predložile Zović i Kurilić, možemo pretpostaviti postojanje Janova kulta među Liburnima od samoga početka Augustove vladavine.

ZAŠTO U DALMACIJI?

Čim je stupio na vlast, August je počeo donositi političke odluke i povlačiti poteze kojima bi rimskome narodu, s jedne strane, opravdao ukidanje Republike, a s druge, što je moguće više učvrstio svoj novi položaj monarha.³² Između ostaloga, propagirao je sebe kao nositelja mira, prosperiteta, ali i štovatelja rimskih vjerskih i moralnih tradicija. Tako je obnovio više od sedamdeset hramova. Pokušao je oživiti, što mu je i uspijevalo, davno zaboravljene rituale i vjeru u stara božanstva. Među njima se našao i Jan. August je sam obrazložio motive obnove Janova kulta, pri čemu je istakao kako su još predci odlučili da vrata Janova hrama budu zatvorena dok pobjeda i na kopnu i na moru ne osigura mir svim rimskim građanima.³³ Nadalje, naglasio je da

of information that we have is the one from the lost inscription (Cat. No. 3), revealing that Cinius Genialis had the local shrine and statue of Janus renewed for the benefit of his service and his fellow citizens. Also, Janus was always worshipped separately from other deities and dedicants never connected him with any one of them. However, our earlier research indicated that, contrary to it, some African inscriptions worship Janus together with deities like Nutrix, Frugifer, Mater Matuta, Saturn and Custodes.³⁰ Since all of them have positive characteristics bringing them into connection with well-being, prosperity and agriculture, Janus's appearance in their company underpins the hypothesis that his cult in North Africa had similar characteristics.

In respect of the dating of Dalmatian monuments, the earliest among them was positively erected in the second decade of the 1st century AD. It is the inscription (Cat. No. 15.) of the dedicant Caius Iulius Aetor, who mentions with pride that was decorated by Emperor Tiberius for participating in the campaign against the Delmatae. Admittedly, on the monument Cat. No. 4 (an altar), the dedicant wrote that he was a member of the I Liburnian Cohort, which helps us date it to the very beginning of Augustus' reign. This would mean that Janus was worshipped in Dalmatia even earlier than we have believed.³¹ However, what throws this possible conclusion into doubt is the fact that the military unit – the I Liburnian Cohort – is mentioned on this monument only and sources say nothing about it.

The preserved monuments include one builder's inscription (Cat. No. 3) which could supply additional information on the dating of the beginnings of the cult of Janus in Dalmatia. According to the inscription, one Cinius Genialis renewed an already existing shrine and statue of Janus. If we accept the monument's dating to the period of early Principate, as suggested by Zović and Kurilić, we could assume that the Liburni worshipped the cult of Janus since the beginning of Augustus' reign.

WHY IN DALMATIA?

The moment he came to power, Augustus started making political decisions and moves that would justify the abolition of the Republic in front of people on one hand and strengthen his new position of a monarch on the other.³² Among other things, he promoted himself as the bringer of peace and prosperity, but also as a follower of Roman religious and moral traditions. To this end, he renewed more than seventy temples. He tried – and succeeded – to revive the long forgotten rituals and believing in ancient deities. Janus was one of them. Augustus himself explained the motives for the revival of Janus's cult, pointing out that the

30 M. Sanader, 2015, 140-141.

31 A. Betz, 1946, 77; J. J. Wilkes, 1969, 473; J. Spaul, 2000, 301.

32 M. Hoffer, 1988, 291-301; K. Galinski, 1996, 363–375; P. Zanker, 1997, 329-332.

33 [lanum] Quirin[um, quem cl]aussum esse maiores nostri voluerunt, cum [p]er totum [i]mperium populi Romani terra marique esset parva victoriis pax, cum [p]rius quam nasceret, a condita urbem bis omnino clausum [f]uisse prodatur [m]emoriae, ter me principi senatus claudendum esse censuit. Res gestae divi Augusti, II, 13. v. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Augustus/Res_Gestae/2*.html

30 M. Sanader, 2015, 140-141.

31 A. Betz, 1946, 77; J. J. Wilkes, 1969, 473; J. Spaul, 2000, 301.

32 M. Hoffer, 1988, 291-301; K. Galinski, 1996, 363–375; P. Zanker, 1997, 329-332.

su od osnutka grada pa do njegova rođenja ta vrata bila zatvorena samo dva puta, ali, dok je on bio vodeći građanin, Senat je odlučivao da ih treba zatvoriti u tri navrata.

U raščlambi i promišljanju o razlozima pojave relativno velikoga broja spomenika Janova kulta u Dalmaciji, nadaje se kao možebitno korisno i evociranje jedne znakovite rečenice G. Alföldyja, koju je uporabio u svojoj analizi pojave kulta božice Salacije u 3. st.: „(...) *sozusagen aus dem Nichts auftauchte und gleich merere Spuren hinterliet.*“³⁴ I za kult Jana na području Dalmacije, a poglavito onoga dijela provincije koji su nastavali Liburni, vjerojatno bi se moglo reći da se pojavio iz ničega i ostavio brojne tragove. No ne možemo zastupati takva lagana rješenja sa zavodljivim doskočicama, nego je ozbiljnije zauzeti stajalište kako iz ničega ne može nastati nešto, pa ćemo razmotriti neke mogućnosti koje su mogle dovesti do pojave Janova kulta u Dalmaciji.

Prva je pretpostavka, koja se javlja u surječju pojave velikoga broja štovatelja Jana u Dalmaciji, moguća povezanost s nekim domaćim starosjedilačkim božanstvom u čijoj su naravi dedikanti mogli pronaći sličnost s rimskim Janom. Da se Jana moglo vezati uz autohtoni kult, svjedoči natpis iz Narbonske Galije (*CIL 12, 1065; AE 1889,00015*) koji govori o slučaju u kojem se uz njega vezalo galsko božanstvo Vaioso.³⁵ Osim toga i u Iliriku, pa tako i u Dalmaciji, sačuvani su epigrafski spomenici koji svjedoče o nastavku njegovanja starosjedilačkih, autohtonih kultova.³⁶ Ako analiziramo sudbine autohtonih kultova u Iliriku, primjećujemo da su one bile različite, a ovdje ih možemo podijeliti u četiri skupine. Prvu bi skupinu tako činili oni kultovi koji nisu zabilježeni u izvorima ili nisu arheološki potvrđeni, pa još uvijek ne znamo ni jesu li postojali. Drugu čine autohtoni kultovi kojima su dedikanti, preuzevši dio rimske kulturne liturgije, zabilježili imena (npr. Medaur, Sedat, Vidas, Tana, Melosok, Ika, Latra, Sentona itd.). U trećoj su oni domaći kultovi koji su u rimskome panteonu našli svoj parnjak te su se s njim sinkretizirali (npr. Bind - Neptun, Anzotika - Venera, Iria - Venera). Četvrtu skupinu čine oni indigeni kultovi koji su, u procesu poznatom kao *interpretatio romana*, izgubili svoje ime i preuzeli rimsko (npr. Silvan).

Nije razjašnjeno nalazi li se u ovoj posljednjoj grupi i Jan, jer dosadašnja istraživanja još ne pružaju solidna uporišta za pretpostavku da su u Janovu kultu prepoznata svojstva nekoga domaćeg božanstva.³⁷ To se pitanje pokušalo riješiti, između ostalog, i u nedavno provedenim istraživanjima Janova kulta u rimskim provincijama i to na temelju ikonografije sačuvanih prikaza na dvama reljefima

gate of Janus's shrine be closed until victories on both land and sea have secured peace for all Roman citizens.³³ He also pointed out that, from the founding of the city to his – Augustus's – birth, the gate had been closed only twice and that under his rule the Senate had decided to close the gate three times.

Evoking a symptomatic sentence by G. Alföldy, used in his analysis of the rise of the goddess Salacia in the 3rd century, could be potentially useful for the analysis of and reflection upon the relatively large number of Janus cult monuments in Dalmatia. Alföldy says: „(...) *sozusagen aus dem Nichts auftauchte und gleich merere Spuren hinterliet.*“³⁴ For the cult of Janus in Dalmatia, particularly in its parts inhabited by the Liburni, probably it could also be said that it came from nowhere, leaving numerous traces in that part of the Empire. However, we cannot support such easy, tempting solutions. As a more serious approach would be to reject the viewpoint that something can just come from nowhere, we will consider some possibilities that could have led to the rise of the cult of Janus in Dalmatia.

The first hypothesis arising in the context of the phenomenon of a large number of Janus worshippers in Dalmatia is that it could have been related to some local, autochthonous deity that the dedicants considered similar to Roman Janus. An inscription from the Narbonne region of Gaul (*CIL 12, 1065; AE 1889,00015*) can be seen as evidence that Janus could be connected to some autochthonous cult. The inscription documents a case where a link between Janus and Gallic deity Vaioso can be seen.³⁵ Some epigraphic monuments in Illyricum and Dalmatia also tell us about the continuation of indigenous, autochthonous cults.³⁶ Analyzing the fates of the autochthonous cults in Illyricum will help us see that they were different. We can divide them into four groups here. The first group would consist of the cults not recorded in sources or not confirmed archaeologically, which makes it hard to know if they ever really existed. The second group includes the autochthonous cults the names of which were recorded by the dedicants after adopting parts of the Roman cult liturgy: (e.g. Medaurus, Sedatus, Vidas, Tana, Melosok, Ika, Latra, Sentona etc.). The third group consists of such local cults that found their equivalents in the Roman pantheon and syncretized with them (e.g. Bindus – Neptune, Anzotica – Venus, Iria – Venus). The fourth group is made of indigenous cults that lost their name and

34 G. Alföldy, 2009-2011, 87-130.

35 *Iano Vaio/so / Q(uintus) Corn(elius) / Smertullus / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) / pro Placido/ fratris.*

36 V. Paškvalin, 1963, 127-151; J. Medini, 1984, 7-32; M. Šašel Kos, 1999; V. Girardi Jurkić, 2005; M. Sanader, 2008, 157-186; R. Matijašić, 2013, 61-67.

37 D. Rendić-Miočević, 1980, 51-58; J. Medini, 1984, 7-32; S. Kukoč, 2005, 125-134; B. Kuntić Makvić, 2005, 329-351.

33 *[I]anum Quirin[um, quem cl]aussum esse maiores nostri voluerunt, cum [p]er totum [im]perium [p]opuli Roma[ni] terra marique esset parta victoriis pax, cum [p]rius quam] nascerer, a co[n]dita u[rb]e bis omnino clausum [f]uisse prodatur [m]emoriae, ter me princ[ipi]pe senat[us] claudendum esse censui[t].* Res gestae divi Augusti, II, 13. See: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Augustus/Res_Gestae/2*.html

34 G. Alföldy, 2009-2011, 87-130.

35 *Iano Vaio/so / Q(uintus) Corn(elius) / Smertullus / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) / pro Placido/ fratris.*

36 V. Paškvalin, 1963, 127-151; J. Medini, 1984, 7-32; M. Šašel Kos, 1999; V. Girardi Jurkić, 2005; M. Sanader, 2008, 157-186; R. Matijašić, 2013, 61-67.

(Dalmacija, Dakija) i na rimskome novcu.³⁸ Moglo se ustanočiti da je, primjerice, analogija s Janovim prikazom iz Palanke u Dalmaciji (kat. br. 7) tek djelomično pronađena i potvrđena na prikazima Jana s rimskoga novca. Tako je na jednom Galijenovu primjerku Jan predstavljen kako stoji s paterom u desnoj ruci i skeptarom u lijevoj.³⁹ Međutim, stojeći Jan s našeg reljefa, iako drži pateru u desnoj ruci, u lijevoj nema skeptar. Isto tako, stojeći Jan se na novcu nikada ne pojavljuje bez skeptara na koji mu daje pravo i svojevrsnu autorizaciju, ne samo podrijetlo vlastita kulta nego i njegov značaj.⁴⁰ Umjesto skeptara, dalmatinski Jan drži u lijevoj ruci rog obilja - kornukopij, koji se, koliko god da je čest atribut, nikada ne pojavljuje kod prikaza Jana na novcu. U ikonografskoj interpretaciji ovoga neobičnog Janova dalmatinskog prikaza, nije pomogao prikaz dačkog Jana, već i zbog toga što je taj donesen vrlo shematski, potpuno je prekriven plaštom i bez ikakvih atributa. U spomenuto me radu su ponuđena dva razloga ovakva dalmatinskog prikaza. Prvi je da su se na dugome putu iz Rima u provinciju izgubili dijelovi Janove ikonografije (skeptar), a drugi je mogućnost liburnske *interpretatio Romana*, dakle liburnska adaptacija/romanizacija nekoga domaćeg autohtonog božanstva.

144 Sljedeću pretpostavku o razlozima popularnosti Janova kulta u Dalmaciji temeljimo na podacima iz znanstvene literature u kojoj se Janov kult pokušalo povezati s pomorstvom. Naime, na najranijem rimskom novcu, na aversu je lik Jana, a na reversu brodski pramac.⁴¹ Ovoj pomorskoj tezi u prilog pridodati valja i rezultate do kojih smo došli u ovome radu, a koji su pokazali da su Liburni, od svih naroda u Carstvu, najprisnije prihvatili Janov kult. Pritom su Liburni, ako je teza točna, mogli postići dvojak učinak: povezali bi superiornost vlastitih pomorskih vještina, kao i nadmoć svojih lađa, s događanjima vezanim uz određene Oktavijanove postupke. Podsjetimo da je ključni, ali i konačni događaj koji je Oktavijana proslavio i učinio Augustom, bila pobjeda u pomorskoj bitci kod Akcija, za koju je Vegecije (4,33) napisao da je Marko Antonije pobijeđen prvenstveno zahvaljujući pomoćnim liburnskim četama.⁴² Toga doprinosa Oktavijanovoj pobjedi nad suparnikom (i Kleopatrom) sigurno su bili svjesni i sami Liburni.

adopted a Roman name (e.g. Silvanus) in the process known as *interpretation romana*.

It has never been established if Janus belonged to the fourth group; the research conducted so far has not provided any solid foothold for the hypotheses that characteristics of some local deity were recognized in Janus.³⁷ This was one of the problems that the recent research of the cult of Janus in Roman provinces has tackled based on the iconography of depictions on two reliefs (Dalmatia, Dacia) and on Roman coins.³⁸ It has been established that, for example, only a partial analogy with Janus's depiction from Palanka (Dalmatia) (Cat. No. 7) was found and confirmed on Janus's depictions on Roman coins. On a Gallienus's coin, Janus is depicted as standing, with a patera in his right hand and scepter in his left hand.³⁹ Unlike him, the standing Janus on our relief, while holding patera in his right hand, has no scepter in his left hand. Also, the standing Janus is never represented on coins without the scepter he is entitled and authorized to hold not only on the basis of the origin of his cult, but also on the basis of his importance.⁴⁰ Instead of a scepter, the Dalmatian Janus holds the horn of abundance – a cornucopia – which, as frequent an attribute as it may be, is never seen on Janus's depictions on coins. The Dacian depiction of Janus has not helped us interpret the iconography of this unusual Dalmatian depiction of Janus, one of the reasons being the fact that he is depicted very schematically, with a draped cloak around him and with no attributes. The said paper offers two reasons for such a depiction of the Dalmatian Janus. First, parts of Janus's iconography (the scepter) were lost on the long way from Rome to the province. Second, it could be a Liburnian *interpretatio romana* – in other words, a Liburnian adaptation/Romanization of a local autochthonous deity.

The following hypothesis on the reasons for the popularity of Janus's cult in Dalmatia is based on scientific literature, where an attempt to connect the cult of Janus with seafaring has been made: on the earliest Roman coins, Janus can be seen on the obverse and a ship's bow on the reverse.⁴¹ To support this maritime thesis, we should mention here our own results achieved in this paper showing that the cult of Janus took the deepest root among the Liburni, of all the peoples in the Empire. If the thesis is correct, this would have a double effect for them: they would link the superiority of their own sea-

38 M. Sanader, 2015, 139-147.

39 R. Turcan, 1981, T. IV, 17.

40 G. Wissowa, 1971, 109 je citirajući Varonove riječi: „*penes lanum sunt prima, penes lovem summa*“; izvanredno objasnio značaj Janova kulta: „... so hat er die Herrschaft über jeden Anfang, er waltet über dem ersten Entwicklungsstadium eines jeden Dinges, über dem Beginne eines jeden Zeitabschnittes. (...) Darum muss er am Anfange eines jeden Gebetes angerufen werden, darum trägt die erste Münze der römischen Münzreihe seinen Kop. (...) Und ebenso bezeichnet er auch in der römischen Götterwelt den Anfang.“

41 J. Gagé, 1979, 3-33 i 129-151.

42 Uz bitku kod Akcija možemo povezati i osobu L. Tarija Rufa, rimskoga senatora iz Nadina. Misli se, naime, da su se nadinski Tariji pridružili Cezaru za građanskih ratova, nakon čega su postali i rimski građani. Karijera L. Tarija Rufa je povezana i s Oktavijanom, odnosno s Agripom, kojima se on kao pomorski kapetan pridružio u daljnjem ratovanju. Nakon pobjede kod Akcija dobio je senatorsku čast. v. N. Schäfer, 2000, 97-98.

37 D. Rendić-Miočević, 1980, 51-58; J. Medini, 1984, 7-32 S. Kukoč, 2005, 125-134; B. Kuntić Makvić, 2005, 329-351.

38 M. Sanader, 2015, 139-147.

39 R. Turcan, 1981, Pl. IV, 17.

40 Quoting Varro's words: „*penes lanum sunt prima, penes lovem summa*“, G. Wissowa, 1971, 109 remarkably explained the importance of Janus's cult: „... so hat er die Herrschaft über jeden Anfang, er waltet über dem ersten Entwicklungsstadium eines jeden Dinges, über dem Beginne eines jeden Zeitabschnittes. (...) Darum muss er am Anfange eines jeden Gebetes angerufen werden, darum trägt die erste Münze der römischen Münzreihe seinen Kop. (...) Und ebenso bezeichnet er auch in der römischen Götterwelt den Anfang.“

41 J. Gagé, 1979, 3-33 and 129-151.

U tom se surječu valja podsjetiti i Plinijevih riječi (*NH* 3, 139) kojima izvješćuje da su neki liburnski gradovi bili privilegirani vrlo ranim posjedovanjem bilo imuniteta bilo onoga važnog prava, takozvanog *ius Italicum*.⁴³ Iako se u literaturi ta činjenica tumačila na različite načine, čini se da možemo prihvatiti ideju da su Liburni u svakom slučaju imali povlašteni položaj, barem u odnosu na druge narode u Iliriku.⁴⁴ Taj su položaj mogli zaslužiti samo lojalnošću Rimu, dakle i Augustu. A budući da je August, kako smo već naveli, među ostalim oživio i Janov kult, bilo je očekivano da su Liburni, slijedeći njegovu politiku, podizali spomenike Janu. U prilog ovoj postavci mogu svjedočiti i najstariji tragovi njegova kulta u Dalmaciji. Prvi je onaj spomenuti natpis koji obavješćuje da je Cinijski Genijal obnovio Janovo svetište i njegov kip (kat. br. 3). Drugi je Janov žrtvenik iz Nadina (kat.br. 4) što ga je dao podići Oktavije Macer, centurion I. kohorte Liburna. Premda je nema u literaturi, ta je liburnska kohorta mogla biti jedna od jedinica koja je mogla sudjelovati u bitci kod Akcija, a Macer jedan od njezinih mornara.

No, kako se kult održao i nakon Augustove smrti, usudujemo se kao odgovor na pitanje o razlozima izuzetna štovanja Janova kulta u Dalmaciji, postavljeno na početku ovoga rada, zaključno predložiti i mogućnost sinergijskoga djelovanja dviju komponenti. S jedne strane, riječ bi bila o lojalnosti prvomu rimskom caru, a s druge, prethodno postojanje kulta nekoga autohtonog, nama danas još nepoznatoga božanstva koje je imalo svojstva slična rimskom Janu. Kombinacija jedne i druge činjenice, kao možebitni odgovor na središnje pitanje ovoga teksta, vjerojatno je bila razlog Janove popularnosti koju su, s posebnim žarom, širili mudri i pragmatični Liburni.

faring skills and the dominance of their ships with the events associated with some Octavian's actions. Let us remind here that the crucial and ultimate event that made Octavian's reputation and made him an August was his victory in the naval battle of Actium: according to Vegetius (4,33), Marc Antony suffered defeat primarily owing to the assistance provided by the auxiliary Liburnian units.⁴² The Liburni themselves must have been aware of this contribution to Octavian's victory over his rival (and Cleopatra).

In this context, we should remember Pliny's words (*NH* 3, 139): he reports that some Liburnian cities were privileged, at a very early stage, by possessing either immunity or the very important right, so called *ius Italicum*.⁴³ Although literature interprets this fact in different ways, the idea that the Liburni were privileged, at least compared to other peoples in Illyricum, seems acceptable.⁴⁴ The only way to gain this status was to be loyal to Rome – and thus to August. And since it was August who, among other things, revived the cult of Janus, as we have mentioned above, it was to be expected that the Liburni, when following his politics, would erect monuments dedicated to Janus. Supporting this thesis are the oldest traces of the cult of Janus in Dalmatia. The first one is the above mentioned inscription informing us that Cinius Genialis renewed the Janus shrine and statue (Cat. No. 3). The second one is the altar from Nadin, dedicated to Janus (Cat. No. 4), erected by Octavius Macer, a centurion of the I Liburnian Cohort. Although not mentioned in literature, this Liburnian cohort could have been one of the units that took part in the Battle of Actium and Macer could have been one of its seamen.

In closing, since the cult persisted even after August's death, as an answer to the question about the reasons for such a deep-rooted worship of the cult of Janus in Dalmatia that this paper has raised, we dare propose the possibility of a synergic effect of two components. It would be the loyalty to the first Roman emperor on one hand and an earlier cult of some autochthonous deity, still unknown to us, with characteristics similar to Roman Janus's on the other. As a possible answer to the central question raised in this paper, the combination of both facts was probably the reason for Janus's popularity in Dalmatia, so eagerly spread by the wise and pragmatic Liburni.

43 ...*ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates, a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asseriatas, et ex insulis Fertinates, Curictae.*

44 J. Bleicken, 1974, 359-414.

42 L. Tarius Rufus, a Roman senator from Nadin, can also be associated with the Battle of Actium. It is believed that the Tarius of Nadin sided by Caesar during the civil wars, thus gaining Roman citizenship. The career of L. Tarius Rufus is also connected with Octavian and Agrippa, who he joined as a sea captain in the wars that ensued. After the Battle of Actium, he was proclaimed a senator. See N. Schäfer, 2000, 97-98.

43 ...*ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates, a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asseriatas, et ex insulis Fertinates, Curictae.*

44 J. Bleicken, 1974, 359-414.

Popis kratice / Abbreviations

- AE - L'Année Epigraphique, <http://www.anneeepigraphique.msh-paris.fr/>
- CIL - Corpus Inscriptionum Latinarum, http://cil.bbaw.de/cil_en/dateien/hilfsmittel.html
- EDCS - Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby, <http://www.manfredclaus.de/>
- HD - Epigraphische Datenbank Heidelberg, <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home>
- ILJug – Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, Situla 5, Ljubljana, 1963; *Inter annos MCMLX et MCMLXX*, Situla 19, Ljubljana 1978; *Inter annos MCMIII et MCMXL*, Situla 25, Ljubljana, 1986.
- ILS - Inscriptiones latinae selectae, <https://archive.org/details/inscriptioneslat01dessuoft>
- Lupa - ubi-erat-lupa, <http://www.ubi-erat-lupa.org/>

Literatura / Bibliography

- Alföldy, G., 1969 – *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg 1969.
- Alföldy, G., 2009-2011 – Die Göttin Salacia und die römische Religion in Illyricum, *Kačić, Miscellanea Emilio Marin*, ur. H. G. Jurišić, Split 2009-2011, 87-130.
- Betz, A., 1946 – Neues zu den Auxilien in der römischen Provinz Dalmatien, *Jahreshefte des österreichischen Archäologischen Instituts in Wien*, 36, 1946, Bbl. 67–78.
- Bleicken, J., 1974 – Inprovinciali solo dominium populi Romani est vel Caesaris. Zur Kolonisationspolitik der ausgehenden Republik und früheren Kaiserzeit, *Chiron* 4, 1974, 359-414.
- Bojanovski, I., 1988 – *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Sarajevo, 1988.
- Capdeville, G., 1973 – Les Epithetes cultuelles de Janus, *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité* 85/2, 1973, 395-436.
- Colnago, A. – Keil, J., 1905 – Archaeologische Untersuchungen in Norddalmatien, *Jahreshefte des österreichischen Archäologischen Instituts in Wien* 8, 1905, Bbl. 31-60.
- Corelli, M., 1937 – *Il lapidario Albonese*, Poreč, 1937.
- Cyriacus Anconitanus, 1700 – *Epigrammata Reperts Per Illyricum*, S.l., 1700. http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10211610_00012.html
- Demicheli, D., 2011 – Neobjavljeni antički natpisi iz Muzeja Cetinske krajine i zbirke Franjevačkog samostana u Sinju, *Izdanja hrvatskog arheološkog društva* 27, 2011, 69-97.
- Furlanetto, G., 1837 – *Le antiche Lapidi del Museo di Este illustrate*, Padova, 1837.
- Galinski, K., 1996 – *Augustan culture*, Princeton, 1996.
- Gagé, J., 1979 – Sur les origines du culte de Janus, *Revue de l'histoire des religions* 195, 1 i 2, 1979, 3-33 i 129-151.
- Girardi Jurkić, V., 2005 – *Duhovna kultura antičke Istre, knj. I: Kultovi u procesu romanizacije antičke Istre*, Zagreb, 2005.
- Hofter, M., 1988 – *Das Porträt als gentiles Privileg und Propagandamedium*, Kaiser Augustus und die verlorene Republik, ur. M. Hofter, katalog izložbe, Mainz am Rhein, 1988.
- Katić Piljušić, M., 2004 – Rukopisna ostavština bilježnika i povjesničara Marka Laura Ruića, *Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU Zadru* 46, Zadar, 2004, 307–324.
- Kubitschek, W., 1924 – Dalmatinische Notizen, *Strena Buliciana*, Zagreb-Split, 1924, 209-219.
- Kukoč, S., 2005 – Štovanje Binda Neptuna, *Histria Antiqua* 13, Pula, 2005, 125-134.
- Kuntić Makvić, B., 2005 – Borvo et Damona – Vidasus et Thana: les possibilités de l'analyse comparative, *Illyrica antiqua* 1, Zagreb, 2005, 329-351.
- Kurilić, A., 1994 – Latinski natpisi antičkog, kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog razdoblja na otoku Pagu i zadarsko-šibenskom otočju, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36, 1994, 191-246.
- Kurilić, A., 1999 – *Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. st. poslije Kr.: antroponimija, društvena struktura, etničke promjene, gospodarske uloge*, doktorska disertacija, Zadar, 1999.
- Kurilić, A., 2002 – Liburnski antroponimi, *Folia onomastica croatica* 11, 2002, 130.
- Longpérier de, A., 1843 – Dissertation sur les Phalères, *Revue Numismatique* 8, Paris, 1843, 85-105.
- Lucii, I., 1673 – *Inscriptiones Dalmaticae. Notae ad Memoriale Pauli de Paulo. Notae ad Palladium Fuscum. Addenda, vel corrigenda in opere de regno Dalmatiae & Croatiae. Variae lectiones Chronici Ungarici manuscripti cum editis*, Venetia, 1673.
- Marić, R., 1933 – *Antički kultovi u našoj zemlji*, Beograd, 1933.
- Matijašić, R., 2013 – Klasični kultovi, autohtona vjerovanja i romanizacija, *Znakovi i riječi – Signa et litterae* IV, Zagreb, 2013, 61-67.
- Maxfield, V.A., 1981 – *The military decorations of the Roman army*, Berkeley – Los Angeles 1981.
- Medini, J., 1973 – *Antički kultovi na prostoru ilirskih plemena Histra, Liburna i Delmata*, magistarski rad, Zagreb, 1973.
- Medini, J., 1976 – Rimski i orijentalne religije na istočnoj obali Jadrana, *Materijali* 12, Zadar, 1976, 190-191.
- Medini, J., 1984 – Autohtoni kultovi u razvoju antičkih religija u rimskoj provinciji Dalmaciji, *Dometi* 17, Rijeka, 1984, 7-32.
- Miletić, Ž., 2009 – Crtica o Liburnima u Daciji, *Histria Antiqua* 18/2, Pula, 2009, 69-72.
- Mrozewicz, L., 2014 – *Flavian municipal foundations in Dalmatia*, Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues, Studies in Honour of Professor Maria Dzielska, ur. K. Twardowska - M. Salamon – S. Sprawski – M. Stachura - S. Turlej, Krakow, 2014, 209-218.
- Nemeti, S., 2004 – Bindus-Neptunus and Ianus Geminus at Alburnus Maior (Dacia), *Historia antiqua* 22, Salamanca, 2004, 91-101.
- Patsch, C., 1897 – Archaeologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien II, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegowina* 5, Sarajevo, 1897, 177-241.
- Patsch C., 1899 – Arheološko-epigrafska istraživanja – I. Dolina gornje Cetine u rimsko doba, *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine* 11, Sarajevo, 1899, 69-114.

- Patsch, C., 1900 – Archaeologische-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien IV, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegowina* 7, Sarajevo, 1900, 143.
- Paškvalin, V., 1963 – Kultovi u antičko doba na području Bosne i Hercegovine, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 18, Sarajevo, 1963, 127-151.
- Potrebica, H., 2002 – Pregled radova o kulturnim i religijskim fenomenima u prapovijesti i antici na hrvatskom povijesnom prostoru, *Znakovi i riječi*, Zagreb, 2002., 123-195.
- Preller, L., 1865 – *Römische Mythologie*, Berlin, 1865, 148-165.
- Rendić-Miočević, D., 1980 – Uz jedan novi izvor o kultu ilirskog Medaura, *Gunjačin zbornik*, Zagreb, 1980, 51-58.
- Roscher, W. H. ur., 1894 – *Janus*, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie 2, 1, Leipzig, 1894, 13-55.
- Ruić, M. L., 1780 – *Delle riflessioni storiche sopra l'antico stato civile et ecclesiastico della città et isola di Pago o sia dell' antica Gissa fatte da diversi autori, diplomati, privilegi, et altre carte pubbliche e private*, Pag, 1780.
- Sanader, M., 2006 – *Dalmatia. Eine römische Provinz an der Adria*, Mainz am Rhein, 2006.
- Sanader, M., 2008 – O antičkom kultu u Hrvatskoj, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 101, Split, 2008, 157-186.
- Sanader, M., 2015 – Der Januskult in den Provinzen des Römischen Reiches unter besonderer Berücksichtigung der Ikonographie zweier Reliefs aus Dalmatien und Dakien, *Acta des XIII. internationalen Kolloquium: Provinzialrömisches Kunstschaffen*, Cluj-Napoca, 2015, 139-147.
- Sanader, M. – Miličević Bradač, M. – Demicheli, D., 2012 – *The Cult of Janus in Dalmatia*, 14th International Congress of Greek and Latin Epigraphy, Berlin, 2012.
- Schäfer, N., 2000 – *Die Einbeziehung der Provinzialen in den Reichsdienst in augusteischer Zeit*, Stuttgart, 2000.
- Siebert, A.V., 1999 – *Instrumenta sacra: Untersuchungen zu römischen Opfer-, Kult- und Priestergeräeten*, Berlin, 1999, 40-41.
- Simon, E., 1990 – *Janus*, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* 5/1., 1990, 618-623.
- Spaul, J., 2000 – *Cohors 2. The Evidence for and a Short History of the Auxiliary Infantry Units of the Imperial Roman Army*, *British Archaeological Reports* 841, Oxford, 2000, 301.
- Spejter, J. S., 1892 – Le dieu romain Janus, *Revue de l'histoire des religions* 26, 1892, 1-47.
- Suić, M., 1996 – Antički Nin i njegovi spomenici, *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske*, Zadar, 1996, 535-595.
- Suić, M., 1950-1951 – Novi i neobjelodanjeni rimski natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 53, Split, 1950-1951, 243, br. 22 i 24.
- Suić, M., 1952 – Neobjelodanjeni rimski natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 54, Split, 1952, 214, br.37.
- Sticcoti, P., 1893 – Bericht über einen Ausflug nach Liburnien und Dalmatien, *Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich* 16, 1893, 141-155.
- Šašel Kos, M., 1999 – *Pre-Roman divinities of the Eastern Alps and Adriatic*, Ljubljana, 1999.
- Toutain, J., 1881-1929 – *Janus*, Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines de Daremberg et Saglio, Paris, 1881-1929, 619-615.
- Turcan, R., 1981 – Janus à l'époque imperiale, *Aufstieg und Niedergang des Römischen Reiches* II.17.1., 1981, 374-402.
- Wilkes, J. J., 1969 – *Dalmatia*, London, 1969.
- Wissowa, G., 1971 – *Religion und Kultus der Römer*, München, 1971.
- Zanker, P., 1997 – *Augustus und die Macht der Bilder*, München, 1997.
- Zović, V. – Kurilić, A., 2015 – Strukture zavjetnih natpisa rimske Liburnije, *Arheološki vestnik* 66, Ljubljana, 2015, 399-453.

